
ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

1989

ΙΟΥΝΙΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 5

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ

Όταν κυκλοφορηθεῖ τὸ τεύχος τοῦτο τοῦ Δελτίου μας θὰ ἔχει συμπληρωθεῖ ἕνας χρόνος ἀπὸ τὴν ἀρχαιεσιῶν τοῦ Ἰουνίου 1988. Ὁ χρόνος ποὺ πέρασε ἀναλώθηκε στὴ μελέτη τῶν προβλημάτων τῆς Ἑταιρείας καὶ τῇ λήψῃ μέτρων ποὺ θὰ βοηθήσουν τὸ ἴδρυμα νὰ ἀποκτήσει τὴ νέα μορφή ποὺ ἀπαιτοῦν οἱ καιροὶ μας. Τώρα πλέον ἡ Ἑταιρεία, ὅπως ἀποφασίστηκε, καὶ ὅπως ἤδη ἔγινε γνωστό, θὰ ἐντείνει τὴ προσπάθειά της γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ μεγάλου χρέους της, τὴ συντήρηση, μελέτη καὶ δημοσίευση τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀνασκαφές θὰ περιοριστοῦν σ' αὐτὲς ποὺ ἐκτελοῦνται μὲ σκοπὸ τὴ συμπλήρωσή τους καὶ οἱ νέες ποὺ θὰ γίνονται θὰ ἀποβλέπουν στὴ διευκρίνιση προβλημάτων ποὺ ἄφησαν οἱ παλαιές.

Οἱ ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου ποὺ θὰ ἐξαγγελθοῦν θὰ δώσουν πνοὴ στὴν ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα. Στους Ἕλληνες ἀρχαιολόγους ἀπόκειται νὰ ἐπωφεληθοῦν καὶ νὰ ὠφεληθοῦν.

B.X.II.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

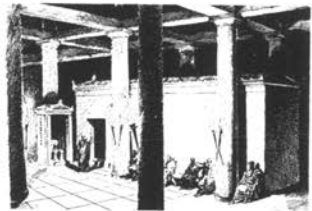
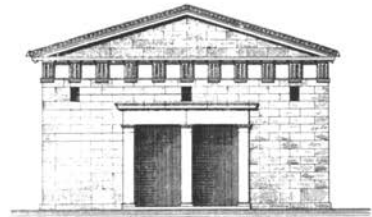
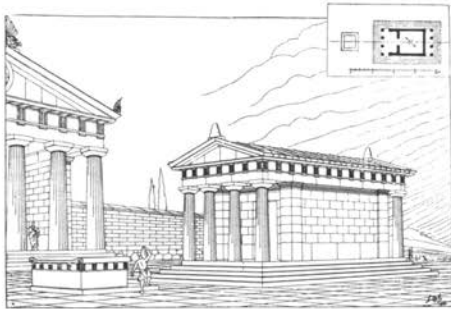
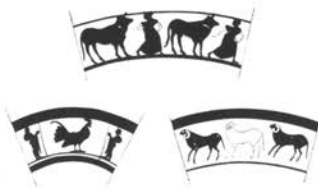
Ἑαρινές διαλέξεις

Κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ 16 Φεβρουαρίου μέχρι 13 Ἀπριλίου ἔγιναν στὸ μέγαρο τῆς Ἑταιρείας οἱ ἑξῆς διαλέξεις:

1. Τοῦ καθηγητῆ κ. *Νικολάου Μουτσοπούλου*: Ρεντίνα, ἕνας ὄχυρὸς βυζαντινὸς οἰκισμὸς στὴ Μυγδονία (16-2-89).
2. Τοῦ ὁμότιμου καθηγητῆ κ. *Γεωργίου Μπακαλάκη*: Ἐλευσινιακοὶ κέρνοι (23-2-89).
3. Τοῦ ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. *Ἰωάννη Παπαχριστοδούλου*: Ἡ ἀρχαιολογία τῆς Δωδεκανήσου κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία (9-3-89).
4. Τοῦ παλαιοανθρωπολόγου κ. *Ἄρη Πουλιανοῦ*: Τὸ σπήλαιο τῶν Πετραλώνων Χαλκιδικῆς (16-3-89).
5. Τοῦ ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. *Θεοδώρου Σπυροπούλου*: Μυκηναϊκὸ νεκροταφεῖο στὸ Παλαιόκαστρο Γορτυνίας (30-3-89).
6. Τῆς καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου κυρίας *Λίλας Μαραγκοῦ*: Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες στὴ Μινώα Ἀμοργοῦ (6-4-89).
7. Τῶν ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων *Γεωργίου Σταϊνχάουερ* καὶ *Ἰωάννας Κραουνάκη*: Ἡ σκευοθήκη τοῦ Φίλωνος στὸν Πειραιᾶ (20-4-89).
8. Τῆς ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων κυρίας *Ὀλγας Ἀλεξανδρῆ*: Ἐνας ἀγγειογράφος, ἀναθέτης στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν· νέα θεώρηση τοῦ ἀγγειογράφου τῆς Ἀκρόπολης 606 (10-5-89).
9. Τῆς ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων κυρίας *Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου*: Ἡ μέση γεωμετρικὴ καὶ ἀρχαϊκὴ νεκρόπολη τῆς Ἀκραιφίας (18-5-89).

Τις διαλέξεις ἀρ. 1 καὶ 2 προλόγισε ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας κ. Γ.Σ. Δοντᾶς, τὴν 5 ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γ.Σ. Κορρὲς καὶ τίς ἀρ. 3,4,6,7,8,9 ὁ Γ. Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας κ. Β.Χ. Πετράκος.

Τὴν Πέμπτη, 13 Ἀπριλίου, ἔγινε δημόσια συνεδρία κατὰ τὴν ὁποία ἐξετάσθηκε τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ, ἀπὸ τὸν καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου κ. *Χρῖστο Ντούμα* (Ὁ Γ. Μυλωνᾶς ὡς προϊστορικὸς ἀρχαιολόγος), τὸν Διευθυντῆ τοῦ Μουσείου *Μπενάκη* κ. *Ἄγγελο Δεληβορριά* (Ὁ Γ. Μυλωνᾶς ὡς κλασικὸς ἀρχαιολόγος), τὸν Διευθυντῆ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασικῶν Σπουδῶν κ. *William Coulson* (Ὁ Γ. Μυλωνᾶς ὡς πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος) καὶ τὸν

Γενικό Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας κ. Βασίλειο Πετράκο (Ὁ Γ. Μυλωνᾶς ὡς Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας). Τῇ δημόσια συνεδρία προλόγισε ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Δοντᾶς.

Τὴν Κυριακὴν, 16 Ἀπριλίου ἔγινε ἡ ἐτήσια δημόσια συνεδρία, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Γ. Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας ἐξέθεσε τὸ ἀρχαιο-λογικὸ ἔργο τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1988.

Οἱ ἀνασκαφές καὶ τὰ ἔργα τοῦ 1989

Σύμφωνα μὲ τὸν Ὄργανισμὸ τῆς Ἑταιρείας, τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο εἰσηγήθηκε στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τὴ διενέργεια ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλων ἔργων κατὰ τὸ 1989 ὡς μέρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ προγράμματός της. Ἡ πρόταση τοῦ Συμβουλίου περιλαμβάνει τὶς ἐξῆς ἀνασκαφές:

1. Ραμνοῦντος (Βασίλειος Χ. Πετράκος), 2. Μυκηνῶν (Σπυρίδων Ἰακωβίδης), 3. Ἀπόλλωνος Μαλεάτα (Βασίλειος Λαμπρινουδάκης), 4. Σικυῶνος (Καλλιόπη Βότση), 5. Καλλιθέας Πατρῶν (Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος), 6. Ρούτση Πυλίας (Γεώργιος Κορρές), 7. Μεσσήνης (Πέτρος Θέμελης), 8. Ἡλιδος (Νικόλαος Γιαλούρης), 9. Μαντινείας γεωφυσικὲς ἔρευνες (Σταῦρος Παπαμαρινόπουλος), 10. Θέρμου (Ἰωάννης Παπαποστόλου), 11. Κάτω Βασιλικῆς Ναυπακτίας (Ἀθανάσιος Παλιούρας), 12. Ἀκραιφίας (Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου), 13. Τούμπας Μπαλωμένου Χαιρωνείας (Χαρὰ Τζαβέλλα), 14. Φθιωτίδων Θηβῶν (Παῦλος Λαζαρίδης), 15. Παντανάσσης Φιλιππιάδος (Παναγιώτης Βοκοτόπουλος), 16. Δωδώνης (Σωτήριος Δάκαρης), 17. Δίου (Δημήτριος Παντερμαλῆς), 18. Βεργίνας (Μανόλης Ἀνδρόνικος), 19. Πέλλας (Μαρία Σιγανίδου), 20. Τορώνης (Ἀλέξανδρος Καμπίτογλου), 21. Ρεντίνας (Νικόλαος Μουτσόπουλος), 22. Ἀμφιπόλεως (Καλλιόπη Λαζαρίδου), 23. Χριστιανικῆς Ἀμφιπόλεως (Χαράλαμπος Μπακιρτζῆς), 24. Ντικιλὶ Τὰς (Χαίδω Κουκούλη), 25. Ἀρχαίων Ἀβδήρων (Χαίδω Κουκούλη), 26. Ἀρχαίας Μαρωνείας (Εὐάγγελος Πεντάζος), 27. Ἀγ. Χαραλάμπους Μαρωνείας (Θεολόγος Ἀλιπράντης), 28. Μεσημβρίας (Ἀνδρέας Βαβρίτσας), 29. Μινώας Ἀμοργοῦ (Λίλα Μαραγκοῦ), 30. Ἀκρωτηρίου Θήρας (Χρῖστος Ντούμας), 31. Κουκουναριῶν Πάρου (Δημήτριος Σκιλάρντι), 32. Μητροπόλεως Νάξου (Βασίλειος Λαμπρινουδάκης), 33. Νᾶ Ἰκαρίας (Φωτεινὴ Ζαφειροπούλου), 34. Ἀετοῦ Ἰθάκης (Σαράντης Συμεώνογλου), 35. Ἀκροπόλεως Ρόδου (Γρηγόριος Κωνσταντινόπουλος), 36. Καρδάμαινας Κῶ (Γεωργία Κοκκοροῦ, Σοφία Καλοπίση, Μαρία Παναγιωτίδου, Ἄννα Λαιμοῦ), 37. Κοντογεννάδας Κεφαλληνίας (Μαρία Θεοχάρη), 38. Ζάκρου (Νικό-

λαος Πλάτων), 39. Σύμης Βιάννου (Άγγελική Λεμπέση), 40. Άρχωνων (Έφη και Ιωάννης Σακελλαράκης), 41. Κορυφής Γιούχτα (Άλεξάνδρα Καρέτσου), 42. Ίδαίου Άντρου (Ιωάννης Σακελλαράκης), 43. Βασιλικής Ίεράπετρας (Άντώνιος Ζώης).

Άπό τις άνασκαφές και λοιπά έργα που άναφέρονται στον κατάλογο ή Έταιρεία χρηματοδοτεί ένα μέρος μόνο. Οί λοιπές θα γίνουν με πιστώσεις των Ύπουργείων Έθνικης Οικονομίας, Πολιτισμού και νομαρχιακών ταμείων. Η Έταιρεία θα δαπανήσει φέτος για τὸ πρόγραμμα αυτό 43.400.000 δραχμές (18.105.605 τὸ 1988 και 9.578.328 τὸ 1987).

Συνδρομή σὲ Ίδρύματα

Η Έταιρεία ενίσχυσε χρηματικά τὴν Έταιρεία Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν και τὴν Έταιρεία Λακωνικῶν Σπουδῶν για τὴν έκδοση τῶν δημοσιευμάτων τους και ἤλθε άρωγός στο έργο τοῦ Έλληνικοῦ Έρυθροῦ Σταυροῦ. Άποφασίστηκε επίσης ή παροχή βοήθειας στο Άγροτικό Ίατρείο τῶν Μυκηνῶν εις μνήμην τοῦ δέκατου Γραμματέως της Γεωργίου Ε. Μυλωνά.

Δωρεές

Η Έταιρεία δέχτηκε δωρεές για τούς σκοπούς της, εις μνήμην τῆς εφόρου τῶν Άρχαιοτήτων Ιωάννας Κωνσταντίνου από τὴν άδελφή της κυρία Νίνα Παλαιπούλου, όπως επίσης από τὴν εταῖρο κυρία Αίκατερίνη Γουλανδρή, πρόεδρο τοῦ Ίδρύματος «Ν. Π. Γουλανδρῆς».

Δωρεά στην Έταιρεία για τὴν ενίσχυση τῆς άνασκαφῆς στο Άκρωτήρι Θήρας έκαμε ὁ κ. Ιωάννης Μπουτάρης.

Οί άναστηλώσεις τῆς Άκρόπολης

Τὴν Παρασκευή 31 Μαρτίου τὸ πρωί, έγινε στο λεγόμενο κτίριο Weiler, στοῦ Μακρυγιάννη, ή έναρξη τῶν εργασιῶν τοῦ Συνεδρίου που συγκλήθηκε για τὴ μελέτη τῶν προβλημάτων τῆς άναστήλωσης τοῦ Παρθενῶνος. Έκ μέρους τοῦ Συμβουλίου τῆς Άρχαιολογικῆς Έταιρείας προσφώνησε τούς συνέδρους ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Σ. Δοντάς, ὁ ὁποῖος εἶπε τὰ εξῆς:

«Η έν Άθήναις Άρχαιολογική Έταιρεία, στην ὁποία ή πολιτεία έχει από ἐτῶν άναθέσει τὴ διευκόλυνση τῆς πραγματοποιήσεως

μεγάλων αρχαιολογικῶν προγραμμάτων τῆς χώρας, μεταξύ τῶν ὁποίων προέχουσα θέση κατέχουν τὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως, μετὰ χαρὰ χαιρετίζει σήμερα τὴ συνάντηση τῶν εἰδικῶν ποὺ συνεκλήθησαν νὰ συζητήσουν θέματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιχειρούμενη ἀποκατάσταση τοῦ Παρθενῶνος.

Ἡ μεταξύ τῶν μελῶν τῆς συναντήσεως παρουσία Ἑλλήνων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων καὶ ἀναστηλωτῶν κορυφαίου ἀναστήματος παρέχει τὴ βásiμη ἐλπίδα ὅτι ὁ προβληματισμὸς ποὺ θὰ ἐκτεθεῖ καὶ ὁ διάλογος ποὺ θὰ ἀκολουθήσει στὴ διάρκεια τῶν συνεδριάσεων θὰ καταλήξει σὲ θετικὰ καὶ γόνιμα συμπεράσματα, βásiμα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τοῦ μνημείου, τὴν ἀποκατάσταση τῶν κακῶς κειμένων κι ἀκόμα τὴν ἀναστήλωση μελῶν ποὺ βρίσκονται στὸ ἔδαφος, μὲ γνώμονα, πάντα, τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ στὴ διατήρηση, τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἱστορικὴ φυσιογνωμία τοῦ μνημείου.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐπίτευξη μιᾶς συναιρέσεως στὸν μέγιστο δυνατὸ βαθμὸ εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία, ὥστε τὰ πορίσματα ποὺ θὰ ἐξαχθοῦν νὰ ἀποτελέσουν ἓνα στέρεο βάθρο ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ληφθοῦν οἱ ἀναστηλωτικὲς ἀποφάσεις τῆς πολιτείας, ἐνῶ εὐχεταί ἐπίσης νὰ ἀποτελέσουν καὶ τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴ σύνταξη μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἀρχῶν τοῦ Χάρτη τῆς Βενετίας, τοῦ τόσο ἀπαραίτητου εἰδικοῦ καταστατικοῦ Χάρτη γιὰ τὶς ἀναστηλώσεις τῶν κλασικῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, τὰ ὁποῖα θέτουν ἰδιαιτέρα δύσκολα αἰσθητικὰ προβλήματα καὶ προβάλλουν ὑψηλὲς αἰσθητικὲς ἀπαιτήσεις.

Μὲ αὐτὲς τὶς ἐλπίδες καὶ μὲ αὐτὲς, ἂν μοῦ τὸ ἐπιτρέπετε, τὶς συστάσεις εὐχεταί ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία σὲ ὅλους καλὴ δουλειά».

Ἑποτροφίες

Τὸ Συμβούλιο ἀπένειμε τὴν ὑποτροφία ποὺ ἀθλοθέτησε τὸ Ἰδρυμα Πιερίδη γιὰ τὰ 150 Χρόνια τῆς Ἑταιρείας στὸν κ. Ἰωάννη Παραρᾶ, ὁ ὁποῖος θὰ σπουδάσει ἐπὶ ἓνα χρόνο κυπριακὴ ἀρχαιολογία στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Göteborg.

ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ἡ μέθοδος καὶ ἡ δεοντολογία τῆς ἀνασκαφῆς συζητεῖται ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἄρχισε νὰ ὑπάρχει ἡ ἀρχαιολογία ὡς ἐπιστήμη. Καὶ τὰ δύο μεταβάλλονται, γιὰτὶ οἱ ἀρχαιολόγοι ζητοῦν νὰ πληροφορηθοῦν διαρκῶς νέα πράγματα μέσῳ τῆς ἀνασκαφῆς. Στὸ σημεῖωμα ποὺ ἀκολουθεῖ, ὁ ἑταῖρος κ. Νικόλαος Δ. Παπαχατζῆς, γνωστὸς ἀπὸ πλῆθος μελετῶν, ἀπὸ τὴ μνημειώδη πεντάτομη σχολιασμένη ἔκδοση τοῦ Παυσανία καὶ τελευταῖα ἀπὸ τὸ νέο του βιβλίον, *Ἡ θρησκεία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα*, μᾶς θυμίζει μιὰν ἔριδα μεταξὺ τοῦ H. Schliemann καὶ τοῦ G. Fougères γιὰ θέματα μεθοδολογίας τῶν ἀνασκαφῶν. Παρὰ τὰ χρόνια ποὺ πέρασαν, τὰ προβλήματα ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν ἔντονα.

ΕΝΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΥΓΑΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ 100 ΧΡΟΝΙΑ

Ἐνα ἄρθρον τοῦ Heinrich Schliemann, ἔντονα ἐπικριτικὸ τοῦ ἔργου τῶν Γάλλων ἀνασκαφῶν τῆς ἀρκαδικῆς Μαντίνειας (ιδίως τῶν G. Fougères καὶ V. Bérard) ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ τῆς διένεξης. Ὁ Schliemann τὸ εἶχε γράψει στὰ 1889 καὶ τὸ δημοσίευσε στὸ τεῦχος Ἰανουαρίου τοῦ ἐπόμενου ἔτους τῆς *Berliner Zeitschrift für Ethnologie*.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Μαντίνειας εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν σὲ δύο πολὺμηνες ἀνασκαφικὲς περιόδους κατὰ τὰ ἔτη 1887 καὶ 1888 ἀπὸ τὸν G. Fougères (πεπειραμένο μέλος τῆς Σχολῆς) καὶ τὸν V. Bérard.

Στὸν τόμον τοῦ ἔτους 1887 τοῦ *Bulletin de Correspondance Hellénique* ὁ Fougères λέει πὼς εἶχε ἀρχίσει τὴν ἀνασκαφὴν μὲ 40 περίπου ἐργάτες στὴν ἀρχὴ τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ λογάριζε νὰ τὴ συνεχίσει ὡς τὸ τέλος τοῦ ἔτους (καὶ κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ χειμῶνα). Οἱ ἐπίμονες ὅμως βροχῆς τοῦ φθινοπώρου τὸν ἀνάγκασαν νὰ διακόψει τὶς ἐργασίες στὶς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 1887. Κατὰ τοὺς τρεῖς μῆνες ποὺ ἐργάστηκε εἶχε βρεῖ τὴ θεμελίωση ὀλόκληρου τοῦ ὀχυρωτικοῦ περιβόλου ποὺ ἦταν λίθινη (στὰ ψηλότερα μέρη εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ πλιθιά) καὶ εἶχε ἐλλειπτικὸ σχῆμα περιμέτρου 3942 μ. Ἄρχισε ἐπίσης καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θεάτρου καθὼς καὶ μερικῶν δημόσιων οἰκοδομημάτων τῆς ἀγορᾶς. Εἶχε τὴ συμπαράστασιν τοῦ Ἑλληνα νομομηχανικοῦ τῆς Τρίπολης, χρησιμοποίησε ὅμως καὶ τὸν νεαρὸ Ἰταλὸ μηχανικὸ F. de Billi, ὁ ὁποῖος ἐργαζόταν στὴν Ἑλλάδα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σχέδια (ὄχι μόνον τῶν

τειχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκοδομημάτων τῆς ἀγορᾶς) τὰ χρησιμοποίησε καὶ ἀργότερα ὁ Fougères στὴ διεξοδική μελέτη τοῦ *Mantinée et l'Arcadie orientale* ποὺ δημοσιεύτηκε μετὰ 11 χρόνια (τὸ 1898). Τὸ κυριότερο γλυπτικὸ εὔρημα τοῦ Fougères τὸ 1887 ἦταν τὰ τρία ἀνάγλυφα ἀπὸ τὴν ἐπένδυση τοῦ κτιστοῦ βᾶθρου τοῦ πραξιτέλειου ἔργου Λητοῦς-Ἄρτεμης-Ἀπόλλωνα (παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων σχετικὲς μὲ τὸν μουσικὸ ἀγῶνα Ἀπόλλωνα καὶ Μαρσύα ἐνώπιον τῶν Μουσῶν). Ὁ Fougères ἔφερε τὰ ἀνάγλυφα στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ παρέδωσε στὸν γενικὸ ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Π. Καββαδία, ὁ ὁποῖος, θεωρώντας καὶ αὐτὰ ὡς ἔργα τοῦ Πραξιτέλη ἢ τοῦ ἐργαστηρίου του, φρόντισε γιὰ τὴν ἄμεση ἀποκατάστασή τους (ιδίως συγκόλληση) καὶ τὰ ἐξέθεσε στὸ Κεντρικὸ μουσεῖο.

Ὅταν τελείωσε ἡ ἀνασκαφὴ καὶ πρὶν δημοσιευτοῦν ὅλες οἱ ἐκθέσεις στὸ περιοδικὸ τῆς Σχολῆς, ἐπισκέφτηκε τὴ Μαντίνεια ὁ Schliemann, ὁ ὁποῖος ἔμενε τότε μόνιμα στὴν Ἀθήνα καὶ πίστευε πῶς εἶχε μεγάλη ἀνασκαφικὴ πείρα: εἶχαν περάσει 18 χρόνια ἀπὸ τὴν πρώτη ἀνασκαφὴ τῆς Τροίας (τοῦ 1871), 15 χρόνια ἀπὸ τὴν πρώτη ἀνασκαφὴ τῶν Μυκηνῶν (1874-1876), πέντε ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Τίρυνθας (τοῦ 1884) καὶ τρία μόλις χρόνια ἀπὸ τὴν πλήρη ἀποκάλυψη τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Ὀρχομενοῦ (τοῦ 1886). Βλέποντας τελειωμένη τὴν ἀνασκαφὴ τῶν Γάλλων, τὴ βρῆκε πολὺ ἐλαττωματικὴ καὶ ἔγραψε τὶς παρατηρήσεις του στὸ παραπάνω γερμανικὸ περιοδικό. Θεωροῦσε πολὺ εὐκόλη τὴν ἀνασκαφὴ, γιατί ἡ Μαντίνεια ἦταν χτισμένη σὲ ἐντελῶς πεδινὸ χῶρο καὶ πουθενὰ οἱ ἀνασκαφεῖς δὲν χρειάστηκε νὰ προχωρήσουν βαθύτερα ἀπὸ 50 ἐκ. ὡς 1 μ.: ἀσυγχώρητο λάθος τους ἦταν πῶς ἐργάστηκαν σὲ πάρα πολλὰ σημεῖα καὶ χωρὶς ὑπομονὴ (ὁ Schliemann ἐπεσήμανε τοίχους μισοσκαμμένους). Τὸ ὅλο ἔργο τους ὑπῆρξε «*unsystematisch*» καὶ δὲν προσέφερε τίποτε στὴν ἐπιστήμη· τὸ ἴδιο λάθος τῶν Γάλλων βρῆκε καὶ στὴν ἀνασκαφὴ τῆς Δήλου, ὅπου ἐπίσης ἔσκαψαν σὲ πολλὰς θέσεις «χωρὶς νὰ βροῦν τίποτε ἐνδιαφέρον».

Ἡ τελευταία κατηγορία προκάλεσε τὴν ἀγανάκτηση τοῦ Fougères, ὁ ὁποῖος, ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, εἶχε ἀναπτύξει τὴ μεγαλύτερη δραστηριότητά του τόσο στὴ Δῆλο (*BCH* 1889), ὅσο καὶ στὴ δημοσίευση ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὴ Θεσσαλία (*BCH* 1889), γλυπτῶν ποὺ ὁ ἴδιος ἀνακάλυψε παλαιότερα στὴ Θεσσαλία (*BCH* 1888), τοῦ ἀναγλύφου τῆς Διοτίμας ἀπὸ τὴ Μαντίνεια καὶ ἐνὸς λιονταριοῦ ἀπὸ τὴν Τεγέα (*BCH* 1889), καθὼς καὶ δεκάδων ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὴ Μαντίνεια, ἐνῶ περισσότερο γνωστὸς θὰ γίνεῖ μὲ τὴ δημοσίευση τοῦ μεγάλου ἔργου του γιὰ τὴ Μαντίνεια καὶ τὴν ἀνατολικὴ Ἀρκαδία, τὸ ὁποῖο καὶ ιδιαίτερα συνέβαλε στὴν ἐκλογή του ὡς καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Lille. Ἄν-

τίθεται, ὁ Schliemann βρισκόταν στὸ τέλος τῆς καριέρας του (πέθανε τὸ 1895). Στὸ *BCH* τοῦ 1890 ὁ Fougères ἔδωσε αὐστηρὴ ἀπάντηση στὸν Schliemann: 1) Ἄν βρῆκαν ἢ ὄχι οἱ Γάλλοι τίποτε ἀξιόλογο, θὰ μπορούσε ὁ Schliemann νὰ τὸ μάθαινε ἀπὸ τὶς κρίσεις συμπατριωτῶν του ἀρχαιολόγων, τὶς δημοσιευμένες σὲ γερμανικὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικά. 2) Τὴ συμβολὴ τῶν Γάλλων ἐρευνητῶν στὴν τοπογραφία τῆς Μαντινικῆς δὲν μπορούσε νὰ τὴ διακρίνει ὁ Schliemann, γιατί δὲν εἶχε τὴν ὀξυδέρκεια τοῦ συνεργάτη του W. Dörpfeld. 3) Οἱ Γάλλοι δὲν ὑπῆρξαν «συστηματικοί», ἂν μὲ τὸ «σύστημά» τους ἐπρόκειτο νὰ βροῦν ἀντὶ πάσης θυσίας καὶ νὰ ἐπιδείξουν στὸν κόσμον τὰ κόκαλα τοῦ Ἐπαμεινώνδα ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τυχόντος τάφου στὴ Μαντίνεια. 4) Ἄν μὲ τὴν ἔκφραση «συστηματικοί» ὁ Schliemann ἤθελε νὰ πεῖ πὼς δὲν εἶχαν ἐργαστεῖ «μεθοδικά», ἡ ἀπάντηση ἦταν πὼς ἡ «μέθοδος» τους ἦταν νὰ ἀποφεύγουν τὴ δική του «μέθοδος». 5) Ἄν εἶχαν ἀφήσει μερικὸς τοίχους μισοσκαμμένους, αὐτὸ δὲν ὀφειλόταν σὲ ἔλλειψη ὑπομονῆς (ἀπόδειξη πὼς εἶχαν σκάψει μὲ ἄκρα ἐπιμέλεια στοὺς μῆκους 200 μ.), ἀλλὰ στὸ ὅτι τὸ καθάρισμα μερικῶν τοίχων ἦταν ἐντελῶς ἄσκοπο γιὰ τὴν ἔρευνα. Ὁ Schliemann θεωροῦσε σημαντικὰ μόνον εὐρήματα ἀπὸ πολυτιμο μέταλλο, ὅπως ἦταν τὰ χρυσὰ ἀντικείμενα τῶν τάφων ποὺ ἔσκάψε στὶς Μυκῆνες, ἀφήνοντας, ὡς ἄνευ ἐνδιαφέροντος, τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνακτόρου στὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

N.Δ.Π.

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ*

Στὴν ἐποχὴ μας τὰ ἀρχαῖα ἔχουν καταντήσει ἀπεχθὴς ἐχθρὸς γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ τουλάχιστον ἐνόχληση γιὰ τὸ Κράτος. Αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἔχουν συναίσθηση οἱ σημερινοὶ ἀρχαιολόγοι, οἱ ὅποιοι ἐργάζονται πολλὲς φορὲς σὲ κλίμα δυσάρεστο ἕως πνιγηρό. Γιατὶ ἡ ἐργασία τους, τῶν μελῶν τῆς Ὑπηρεσίας τουλάχιστον, δὲν εἶναι μόνον ἡ μελέτη τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ οἱ ἀνασκαφές, ἀλλὰ κυρίως ἡ διαχείριση ὑποθέσεων ἰδιωτῶν τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα συγκρούονται μὲ ἐκεῖνο πού συμφέρει τὰ ἀρχαῖα. Ἡ σημερινὴ κατάσταση δημιουργήθηκε σιγά-σιγά, ἀπὸ τὸ 1960, καὶ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐχθρικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι στὰ ἀρχαῖα, τῆς ἐπικράτησης τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων καὶ τῆς ἀμβλυνσης, στὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἀνθρώπων, τοῦ αἰσθήματος σεβασμοῦ πρὸς τὰ πνευματικὰ πράγματα.

Τὰ παλαιότερα χρόνια οἱ ἀρχαιολόγοι ἐργάζονταν χωρὶς τίς σημερινές, ἀφόρητες πολλὲς φορὲς, πιέσεις τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἰδιωτῶν καὶ εἶχαν καιρὸ καὶ τὴ διάθεση νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ ἡρεμία μὲ τὰ ἀρχαῖα καὶ νὰ σκεφθοῦν ἀνω στὴ μέθοδο καὶ στὴ δεοντολογία τῆς ἐπιστήμης τους. Ἐνα ἄγνωστο στοὺς σημερινοὺς ἀρχαιολόγους καὶ λησμονημένο ἀπὸ τοὺς παλαιότερους κείμενο τοῦ Γιάννη Μηλιάδη (1895-1975) περιγράφει τὸν ἀρχαιολόγο τῆς ἐποχῆς του, τοῦ 1939. Τὸ διάστημα πού μᾶς χωρίζει ἀπὸ αὐτὸ εἶναι μεγάλο, μισὸς αἰώνας, καὶ φυσικὸ εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ Μηλιάδη νὰ μᾶς δημιουργοῦν σκέψεις. Εἶναι ὅμως καὶ μικρό, γιατί ὁ Μηλιάδης, ὡς πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, ἦταν κοντὰ μας καὶ οἰκεῖος. Ἐκεῖνο πού παραξενεύει τὸν ἀναγνώστη εἶναι ἡ ἡρεμία πού ξεπροβάλλει ἀπὸ τὸ σύντομο γραπτὸ του. "Ἄν ἓνας ἀπὸ μᾶς ἔγραφε σήμερα γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα, θὰ γεννοῦσε ἓνα κείμενο γεμάτο ἀγωνία καὶ θλίψη. Ἡ ἀπόσταση πού θὰ χώριζε τὰ δύο κείμενα θὰ ἦταν πραγματικὰ πολὺ μεγάλη, ἀγεφύρωτη, μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν πραγματικὴ.

B.X.Π.

* Ὁ τίτλος τῆς στήλης εἶναι παράφραση τοῦ τίτλου τῆς ἐλληνικῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Zielinski.

ΠΩΣ ΤΟΝ ΝΟΜΙΖΟΥΝ ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΙΝΕ Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ κ. ΓΙΑΝΝΗ ΜΗΛΙΑΔΗ*

Γιάννης Μηλιάδης († 1975)

Ἡ χώρα μας, ἡ εὐλογημένη χώρα τῶν μαρμαρινῶν θεῶν, εἶναι σπαρμένη ἀπὸ ἀρχαῖα. Τὰ συναντοῦμε ἀνάμεσα στὰ βήματά μας καὶ τ' ἀντικρύζουμε σὲ κάθε μας ἐκδρομῇ στὴν ὕπαιθρο. Δὲν εἶναι μόνον οἱ θησαυροὶ ποὺ εἶναι κλεισμένοι μέσα στὰ Μουσεῖα. Αὐτούς, δυστυχῶς, τοὺς χαίρονται λιγώτεροι. Μὰ εἶναι καὶ τ' ἄλλα, τὰ περίφημα μνημεῖα ποὺ ὑψώνουν ἀκόμη περήφανα τὸ ἐπιβλητικό τους ἀνάστημα λουσμένα στὸ ξανθὸ φῶς τοῦ δικοῦ μας ἡλίου. Ναοὶ ποὺ οἱ κολῶνες τους προβάλλονται στὸ γαλάζιο φόντο τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς θάλασσας, θέατρα ποὺ ἡ πλούσια ἡχώ τους ἀποδίδει καὶ τὸ ἐλάχιστο ψιθύρισμα, ἀστέρα ποὺ φαίνονται σὰ νᾶναι χτισμένα ἀπὸ δυνάμεις ὑπεράνθρωπες. Κι' ἀκόμα εἶναι ὀλόκληρες μαρμαρωμένες πολιτεῖες, γεμᾶτες μυστήριο καὶ ἀναμνήσεις χρόνων παλιῶν ποὺ θεμελίωσαν τὸν πιὸ λαμπρὸ πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Κόσμου ὅλου.

Πλεῖστοι ἄνθρωποι ἀπ' τὰ μικρά τους χρόνια ἔχουν συνδεθεῖ μαζί τους. Κάποιος θυμᾶται ποὺ παιδὶ ἀκόμη προσπαθοῦσε νὰ διαβάσει στὸ χωριό του τὰ σκαλισμένα γράμματα ἐνὸς ἀρχαίου μαρμάρου, σὰ νᾶκρυβαν τὸ πιὸ ἀκριβὸ μυστικὸ τῆς ζωῆς. Ἄλλος πάλι θυμᾶται τὸν πατέρα του ποὺ κουβάλησε ἀπὸ τὸ χωράφι ἓνα ἀνάγλυφο καὶ τὸ στήλωσε στὴν πρόσοψη τοῦ νιόχτιστου, ἀπλοϊκοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ τ' ὀμορφαίνει, ἴσως καὶ νὰ τὸ προφυλάει ἀκόμα. Κι'

* *Νεοελληνικά Γράμματα*, φύλ. 141, Σάββατο 12 Αὐγούστου 1939.

ἀλήθεια πόση ὁμορφιά δὲ μπορεῖ νὰ σκορπίσει ἓνα ἀρχαῖο ἀνάγλυφο στὴν ξεραῖλα ἐνὸς μικροῦ χωριοῦ.

Ἐπειτα δὲν εἶναι μόνον ὅσα ξέραμε πὼς ὑπάρχουν γύρω μας ἡ μακρῶς μας. Κάθε ἀνοιξη καὶ κάθε φθινόπωρο —τις ἐποχὲς ποὺ γίνονται οἱ ἀνασκαφές— ἡ μητέρα Ἑλληνικὴ γῆ μᾶς φέρνει στὸ φῶς κι' ἄλλα, διαρκῶς κι' ἄλλα ἀπὸ τὰ μαρμάρια, τὰ μπρούτζινα, τὰ πῆλινα παιδιὰ της. Οἱ πιὸ ἀκριβοί, οἱ πιὸ σπάνιοι καὶ ἀνεκτίμητοι καρποὶ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς εἶναι τ' ἀρχαῖα μας. Καὶ μήπως εἶναι μόνο ἡ γῆ; Κι' αὐτὴ ἀκόμα ἡ θάλασσα, ἡ γαλάζια κι' ἐνδοξὴ Ἑλληνικὴ θάλασσα μήπως δὲν μᾶς ἔδωσε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὑπέροχα χάλκινα ἀγάλματα τῶν Μουσειῶν μας, τὸν Ἐφῆβο τῶν Ἀντικυθῆρων, τὸν Ἐφῆβο τοῦ Μαραθῶνος, κι' ἐκεῖνον τὸν ἀριστουργηματικὸ Ποσειδῶνα τοῦ Ἀρτεμισίου;

Μοιάζει σὰν παραμῦθι νὰ ρίχνει τὰ δίχτυα του στὴ θάλασσα ὁ ψαρᾶς καὶ νὰ τραβάει στὴν ἐπιφάνεια ἓναν ἀρχαῖο θεό!

Ἐνας Εὐρωπαῖος σοφὸς εἶπε πρὸ χρόνων ὅτι ἡ ἀρχαιολογία στὴν Ἑλλάδα εἶναι στὸ σπίτι της. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε ἡ ζωὴ μας ἔχει συνδεθεῖ μὲ τις ἀρχαιότητες ἐπάνω στὴ θεῖα αὐτὴ χώρα τῆ σπαρμένη μὲ θαύματα. Εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ καθολικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ τόπου μας. Εἶναι μιὰ ἀπὸ τις πιὸ δίκαιες περηφάνειές μας καὶ ἀπ' τις πιὸ γνήσιες περγαμνές μας. Εἶναι ὁ πλοῦτος μας ποὺ θὰ τὸν κληρονομήσουμε μαζὶ μὲ τὴ χώρα στὰ παιδιὰ μας. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὰ παλιότερα χρόνια σὰ νὰ τ' ἀγαπούσαμε καὶ νὰ τὰ νοιαζόμαστε περισσότερο τ' ἀρχαῖα μας. Τὰ εἴκοσι τελευταῖα χρόνια ἡ ἀγάπη μας γι' αὐτὰ μοιάζει σὰ νὰ παθαίνει κάποιες διαλείψεις, μὰ κανένας δὲ θὰ σκεφτεῖ ποτὲ νὰ ἰσχυριστεῖ πὼς μπορούμε νὰ τὰ ξεχάσουμε τὰ σπασμένα αὐτὰ μάρμαρα πού, ὅπως λέει ἓνας στίχος τοῦ Μωρεάς, «κλείνουν μέσα τους τὴν ἐλπίδα μιᾶς νέας αὐγῆς».

Ἐπάρχει ἄλλωστε κι' ἄλλος σπουδαιότατος λόγος ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει ν' ἀνασυγκροτήσουμε τις φροντίδες μας γιὰ τ' ἀρχαῖα, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη καὶ διαρκῶς μεγαλύτερη ἐπίδοση τοῦ τουρισμοῦ στὴ χώρα μας. Γιατὶ μπορεῖ νάβῃ χίλιες δυὸ οἱ ὁμορφιές καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα ποὺ μποροῦν νὰ ἀποτραβήξουν τὸν ξένο στὴν Ἑλλάδα, μὰ κανεὶς δὲ θὰ μπορέσει νὰ φανταστεῖ τὸ ταξίδι αὐτὸ πλῆρες χωρὶς τὴν αἰώνια ἔλξη καὶ τὴ γοητεία τῶν ἀρχαίων μας. Τέλος μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐκδρομισμού καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, μεγάλο μέρος τοῦ λαοῦ μας ἤρθε σ' ἐπαφὴ μὲ περισσότερες ἀρχαιότητες καὶ εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη χρήσιμο ν' ἀναπτυχθοῦν οἱ ψυχικοὶ ἐκεῖνοι σύνδεσμοι ποὺ θὰ κάνουν τ' ἀρχαῖα ἔργα ἀποδοτικὰ

αίσθητικῆς χαρᾶς καὶ πνευματικῆς ἀπολαύσεως γιὰ τὸν πολὺ κό-
σμο. Ἄρκει νὰ σκεφτοῦμε ὅτι στὸν τόπο μας εἶναι τόσο ἐλάχιστες
καὶ σχεδὸν ἀσήμαντες οἱ συλλογές ἔργων νέας τέχνης, ὥστε ὁ πλου-
τος τῶν κοσμοξακουσμένων ἀρχαίων μας νὰ εἶναι καὶ τὸ μόνο μέσο
ποῦ διαθέτουμε γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ ὁ λαὸς μας μὲ τὴν ὁμορφιὰ
τῆς τέχνης.

Πρέπει λοιπὸν νὰ βρεθοῦν τρόποι ν' ἀποδοθοῦν τ' ἀρχαῖα καὶ
τὸ κλειδί τοῦ μυστικοῦ τους στοῦ λαό. Γιατὶ θὰ ἦταν ἐντελῶς σφα-
λερὸ νὰ ἐξακολουθοῦμε νὰ πιστεύουμε ὅτι οἱ ἀρχαιότητες ἔγιναν καὶ
ὑπάρχουν μόνο γιὰ χατῆρι τῶν ἀρχαιολόγων, γιὰ νὰ βρίσκουν αὐτοὶ
ἀπασχόληση καὶ ν' ἀκονίζουν ἀπάνω τους τὴν πραγματικὴ ἢ καὶ
ὑποθετικὴ σοφία τους. Τὰ θεῖα αὐτὰ ἐρείπια εἶναι ζωντανὰ ἀπομει-
νάρια τοῦ πιὸ στενὰ μὲ τὴ ζωὴ συνδεδεμένου πολιτισμοῦ καὶ σὰν
τέτοιες ζωντανές ἀξίες ὁμορφιᾶς καὶ τέχνης, προσφέρονται στὶς ψυ-
χές ὅλων τῶν λεπταίσθητων ἀνθρώπων — χωρὶς ν' ἀποκλείονται
καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι, φυσικά.

"Α! Ὅσο γι' αὐτοὺς καὶ τὴν ἐπιστῆμη τους ὑπάρχει μιὰ περιέρ-
γη ἀντίληψη στοῦ κοινό. Ἄλλοι τοὺς θεωροῦν σὰν παράξενους ὄνει-
ροπαρμένους ἀνθρώπους ποὺ ἠδονίζονται ν' ἀνασκαλίζουν νεκρὰ πρά-
ματα, νεκρὰ καὶ ἄχρηστα, καὶ σὰν ρωμαντικούς τύπους ποὺ ἔχουν
ξεκόψει κάθε σχέση τους μὲ τὴ σύγχρονη ζωὴ καὶ τὴν πραγματικό-
τητα. Ἄλλοι πάλι, ἀντίθετα, τοὺς θεωροῦν χρυσοθήρες, ποὺ τὰ κα-
τάφεραν νὰ βροῦν τὸ μυστικὸ πῶς μπορεῖ κανεὶς μὲ λίγο σκάψιμο νὰ
βρίσκει παραμυθένιους κρυμμένους θησαυρούς. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τύ-
ποι εἶναι φανταστικοί. Ὁ τύπος τοῦ χρυσοθήρα ἀρχαιολόγου ἔχει
λίγο λαϊκὴ τὴν καταγωγὴ του. Δυστυχῶς ὅμως καὶ μορφωμένοι ἄν-
θρωποι ἔχουν καὶ γιὰ τὴν ἀρχαιολογία καὶ γιὰ τὸν ἀρχαιολόγο ἰδι-
αίτερα, τὴν πλανερὴν ἰδέα ὅτι δουλεῖα τους εἶναι νὰ ψάχνουν καὶ νὰ
βρίσκουν. Κι' ὅσο περισσότερα βρίσκουν, τόσο καλλίτεροι εἶναι. Ἐ-
ναν ἀρχαιολόγο, ποὺ δὲ βρίσκει καινούργια πράματα, τὸν θεωροῦν
σχεδὸν χασομέρη, ἢ τοῦλάχιστον ἀδέξιο. Ἦταν ὅμως ἀρκετὸ ν'
ἀκουστεῖ ἢ πρώτη φωνὴ ὅτι στοὺς Δελφοὺς βρέθηκαν θησαυροὶ καὶ
χρυσελεφάντινα γιὰ ν' ἀναστατωθεῖ ὁ κόσμος. Ἀδιάφορο κι' ἂν βρέ-
θηκαν ἐντελῶς κατὰ τύχη!

"Α! Τὸ χρυσάφι! Τὴ μαγνήτης γιὰ τὴν φαντασία τοῦ κόσμου!
Ὅσοι ἔχετε διαβάσει τὴ «Νεκρὴ Πολιτεία» τοῦ Ντανούντσιο θὰ θυ-
μόσαστε τὸν λυρικὸ χεῖμαρρο τοῦ ποιητῆ ὅταν βάζει τὸν ἥρωά του,
ἕναν ἀρχαιολόγο, νὰ διηγεῖται πῶς ἀνακάλυψε τὰ χρυσὰ τῶν Μυκη-
νῶν. Αὐτὸς ὅμως εἶναι ἕνας ποιητικὸς ἀρχαιολόγος. Ὁ γνήσιος ἐπι-
στήμων ἀρχαιολόγος γνωρίζει καλὰ τὴν ἄλλη ὄψη τοῦ νομίματος,

πού δὲν εἶναι τόσο φανταχτερή. Δὲν σκάβει ποτὲ τυχοδιωκτικὰ γιὰ τὴ συγκίνηση τοῦ εὐρήματος ἢ ἀπλῶς τῆς περιπέτειας. Μέσα του ὠριμάζει πρῶτα τὸ ἐρώτημα, τὸ αἴτημα καί, ὅταν καταλήγει στὴ γῆ, ζητάει ἀπ' αὐτὴ μιὰ σαφῆ διευκρίνιση τοῦ μυστικοῦ πού φλογίζει τὴν ψυχὴ του μὰ πού τὸ κλειδί του τὸ κατέχει μόνον αὐτή!

Ἡ ἀνασκαφὴ εἶναι ἡ βάσανος τῆς συνθετικῆς ἐργασίας, πού ἔκανε ἡ φαντασία του. Καί μπορεῖ νὰ εἶναι θαυμάσια ἐπιτυχημένη μιὰ ἀνασκαφὴ, ἔστω καὶ ἂν τὰ εὐρήματά της, ἀπλὲς πέτρες ἢ κομμάτια ἀπὸ ἀγγεῖα πολὺ συχνά, δὲν εἶναι καθόλου φανταχτερά. Εἶναι ὅμως πολύτιμες ἐπαληθεύσεις γόνιμων συλλογισμῶν. Γιατὶ ἡ ἀρχαιολογία ἔχει κάτι τὸ θετικὸ μέσα της μὲ τὸ νὰ καταφεύγει πάντοτε στὰ χειροπιαστὰ πράγματα καὶ νὰ ζητάει ἀπ' αὐτὰ τὴν κύρωση τῆς θεωρίας.

Ἐννοεῖται ὅτι σὲ μιὰν ἀνασκαφὴ καὶ κάθε τυχαῖο εὐρημα πού θὰ πέσει στὰ χέρια μας, ὅσο κι' ἂν δὲν πῆγαμε γυρεύοντάς το, τὸ μαζεύουμε ἐπίσης πρόθυμα, εἴτε χρυσὸ εἶναι ἢ ἀπλῶς πῆλινο. Ἡ χαρὰ ὅμως τοῦ ἀρχαιολόγου εἶναι δευτερογενῆς. Δὲν ἔρχεται μαζὺ μὲ τὸ ἀναπάντεχο εὐρημα, μὰ ἔπειτα, ὅταν ἡ μελέτη τοῦ δείξει τὴ σημασία του γιὰ τὴν τέχνη ἢ γιὰ τὸν πολιτισμὸ. Καί δὲν πρέπει νὰ φανεῖ σὲ κανένα παράξενο, ἂν τὰ ταπεινὰ καὶ καταφρονεμένα τσουκάλια ἔχουν συχνὰ μεγαλύτερη οὐσιαστικὴ σημασία ἀπὸ ἰσοβαρῆ ἄγραφα φύλλα χρυσοῦ. Ἀρχαιολόγος λοιπὸν δὲν εἶναι ἐκεῖνος πού βρίσκει, μὰ ἐκεῖνος πού μπορεῖ γόνιμα καὶ συνθετικὰ νὰ μελετήσῃ τὰ εὐρήματα, εἴτε δικὰ του, εἴτε ἄλλων. Ἐννοεῖται ὅτι μιλιῶ γιὰ τὸν ἄξιο, τὸν πραγματικὸ ἀρχαιολόγο.

Ὁ ἄλλος αὐθαίρετος τύπος τοῦ ρωμαντικοῦ ἀρχαιολόγου πού διέσπασε τοὺς δεσμούς του μὲ τὴ ζωὴ γιὰ ν' ἀφοσιωθεῖ στὸ ἄγονο παρελθόν, εἶναι δημιούργημα μᾶλλον φιλολογικόν. Ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα ὁ τύπος αὐτὸς πῆρε μιὰν ἀντιπαθητικὴ ἀπόχρωση γιὰτὶ θεωρήθηκε σύμβολο τῆς ἀντιζωϊκῆς ροπῆς πρὸς τὰ πίσω. Πρὸ σαράντα περίπου χρόνων, ὅταν ἦταν στὴν ἀκμὴ του στὸν τόπο μας, τὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ, ἔγινε ἡ ἀδικία αὐτὴ νὰ ταυτισθεῖ ὁ ἀρχαιολόγος μὲ τὸν στεῖρο κλασικιστὴ. "Ὅσοι ἔχετε διαβάσει τὸν «Ἀρχαιολόγο» τοῦ Καρκαβίτσα θὰ θυμόσαστε τὸν ἄπραγο καὶ ὄνειροπαρμένο ἐκεῖνον Ἀριστόδημο, πού ξεπάτωσε τὰ χωράφια του καὶ κατὰστρεψε τὸ βιὸς τῆς φαμελιᾶς του, γιὰ νὰ βρεῖ τίς θαμμένες περγαμηνές τῆς ἀριστοκρατικῆς του καταγωγῆς. Φυσικὰ ὁ Καρκαβίτσας χρησιμοποίησε ἓνα σύμβολο. Ἀλλὰ εἶναι ἀμφίβολο ὅτι ἡ παρεξήγηση εἰσεχώρησε βαθύτερα τότε ἐξ αἰτίας τῆς ἀποστροφῆς πού εἶχε ὁ δημοτικισμὸς, γιὰ κάθε τι πού μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἔστω καὶ ἔμμεση ἄρνηση τοῦ παρόντος.

Κανείς δὲν πρέπει σήμερα πιά νὰ πιστεύει ὅτι εἶναι τόσο ματαιόδοξος ἄνθρωπος ὁ ἀρχαιολόγος, ἀλλὰ καὶ κανείς δὲν πρέπει νὰ φαντάζεται ὅτι ἐπειδὴ ἀσχολεῖται μὲ τοὺς νεκροὺς ἀναγκαστικά καὶ ὁ ἴδιος ἀποπνέει πτωμαῖνη. Δὲν ξέρω κανέναν ἄξιο τοῦ ὀνόματος ἀρχαιολόγο, ἀπὸ τὸν Βίνκελμαν, τὸν ἰδρυτὴ τῆς ἀρχαιολογίας, ὡς τοὺς δικούς μας, τὸν ἀείμνηστο μεγάλο μας Τσουντα καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Ρωμαῖο πού νὰ μὴν εἶχαν πρῶτο σκοπὸ τους νὰ ἐξυπηρετήσουν μὲ τὴν ἐπιστήμη τους τὴ ζωὴ.

Τὸ πιὸ περίεργο εἶναι τοῦτο: "Ὅτι γινότανε ἡ παρεξήγηση αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ πού οἱ ἀρχαιολογικὲς ἐρευνες στὸν τόπο μας — τόσο εὐτυχησμένες τότε — ἦταν αὐτὲς ἀκριβῶς πού ἀπὸ τὴν πιὸ κατὰλληλη σκοπιὰ χτυποῦσαν κατὰστηθα στὸν στεῖρο ψευτοκλασικισμό. Γιατὶ μὲ τὴ θετικότητά πού ἔχει ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη, στηριγμένη πάντα στὰ πράγματα, μᾶς ἀπέδειξε ὀλοφάνερα ὅτι δὲν ὑπάρχει ἓνας κλασσικὸς πολιτισμὸς σὰν μέτρο ἐκτιμῆσεως κάθε ἀξίας, ἀλλὰ ὅτι κάθε ἐποχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶχε τὸν δικό της σπαρταριστὸ καὶ ὀλοζώντανο πολιτισμὸ. Ἡ συνθετικὴ εἰκόνα τοῦ Μυκηναϊκοῦ Πολιτισμοῦ πού μᾶς παρουσίασε τὸ βιβλίο τοῦ Τσουντα καὶ ἡ ἀνακάλυψη τοῦ θαύματος τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης μὲ τὸ πλούσιο εὔρημα τῶν κορῶν τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τὸν Καββαδία, μᾶς ἐπεισαν ὅτι αὐτὸ πού λέμε «Ἑλληνικὸ θαῦμα» δὲν εἶναι ἡ τέχνη τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀνέσπερη δύναμη τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ν' ἀνανεώνει τὸν ἑαυτὸ της καὶ νὰ δημιουργεῖ τίς φόρμες τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης τίς τόσο ποικίλες, ὥστε καμμιὰ σύγχρονη νὰ μὴ μπορεῖ νὰ φαίνεται ἀπολύτως πρωτότυπη.

Ἔτσι πρέπει νὰ τὴν ἰδοῦμε τὴν ἀρχαιολογία γιὰ νὰ νοιώσουμε ὅτι δὲν μᾶς προσκομίζει μόνο τὰ δῶρα τῶν ἀρχαίων ἀριστουργημάτων, ἀλλὰ μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ γόνιμες ιδέες γιὰ τὴ ζωὴ.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

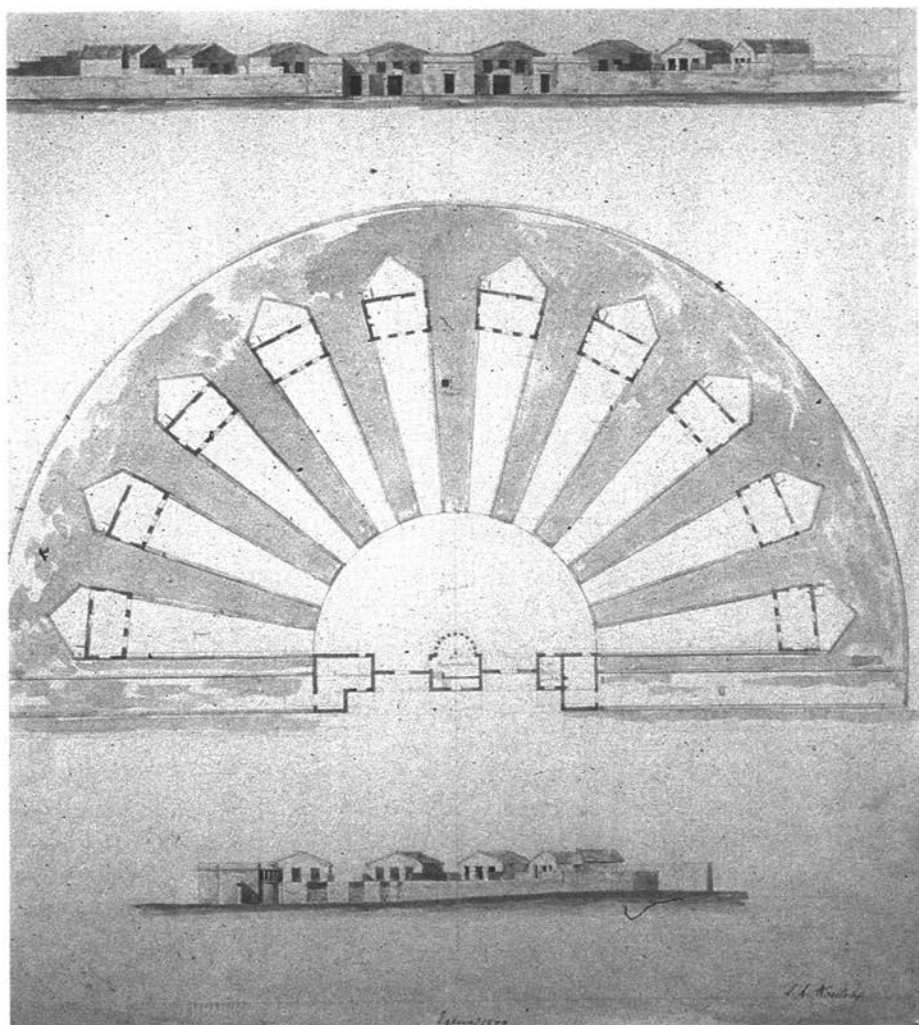
ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΙΓΙΝΑΣ

Στήν αναγνώριση τῆς θέσης τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Αἴγινας, πού ἀναζητεῖται πρὸς τὰ ἀνατολικά τοῦ λόφου τῆς Κολώνας (G. Welter, *Aigina*, Berlin 1938, 39, εἰκ. 36 καὶ H. Walter, στὸ W. Wurster, *Der Apollontempel, Alt Aigina I*, 6) μᾶς ὁδήγησαν δύο εὐτυχεῖς συγκυρίες.

Ἐνα ἔγγραφο τοῦ 1900 τοῦ ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀνδρέα Σκιᾶ πού ἀναφέρεται στὴν ἐκποίηση τῶν γηπέδων τοῦ κατεδαφισμένου πλέον τὴν ἐποχὴ ἐκείνη λοιμοκαθαρηρίου τῆς Αἴγινας. Ὁ Σκιᾶς γράφει: «τὰ γήπεδα τοῦ λοιμοκαθαρηρίου κεῖνται ὑπ' αὐτοὺς τοὺς πρόποδας τοῦ λοφίσκου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης» «τὸ σχῆμα τοῦ κτιρίου τοῦ λοιμοκαθαρηρίου εἶναι λίαν παράδοξον ἅτε ἡμικυκλικὸν καὶ κοῖλον». Τὸ κοῖλο σχῆμα, κατὰ τὸν Σκιᾶ, «ἐξηγεῖται κάλλιστα ἐὰν ὑποθεθεῖ ὅτι καὶ πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ λοιμοκαθαρηρίου ὁ τόπος εἶχε τὸ αὐτὸ σχῆμα, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει εὐκόλως ἀναγνωρίζει τις τὸ ἀρχαῖον θέατρον».

Τὸ δεύτερο στοιχεῖο ἦρθε λίγο ἀργότερα νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τις πληροφορίες τοῦ ἐγγράφου τοῦ Σκιᾶ. Πρόκειται γιὰ τὸ σχέδιο τοῦ λοιμοκαθαρηρίου τῆς Αἴγινας, πού βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Καλῶν Τεχνῶν τῆς Κοπεγχάγης, τμῆμα Ἀρχιτεκτονικῶν Σχεδίων. Τὸ σχέδιο αὐτό, κάτοψη, τομὴ, ὄψη, ἓνα σκίτσο προοπτικὸ τοῦ κτιρίου καὶ μία ἄποψη τῆς Αἴγινας ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κτίριο, πού εἶχε ἐκπονήσῃ ὁ Δανὸς ἀρχιτέκτονας Laurits Alfred Winstrup κατὰ τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς του στὴν Αἴγινα στὰ 1894, δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν τόμο Ἀ. Παπανικολάου-Κρίστενσεν, *Ἀθήνα 1818-1835. Ἔργα Δανῶν Καλλιτεχνῶν* (1985), ἔκδ. Πνευματικοῦ Κέντρου τοῦ Δήμου Ἀθηναίων (εἰκ. 1).

Ἡ κάτοψη τοῦ λοιμοκαθαρηρίου, ὅπως τὴν ἀποτυπώνει ὁ Winstrup, ἔχει σχῆμα ἡμικυκλικὸ καὶ διαιρεῖται ἐσωτερικὰ σὲ δέκα ἐπιμήκεις ὑπαίθριους διαδρόμους, πού ἔχουν διάταξη ἀκτινοειδῆ γύρω ἀπὸ μία ἡμικυκλικὴ κεντρικὴ αὐλὴ. Οἱ διάδρομοι αὐτοί, πού ἔχουν στὸ πίσω μέρος ἀπόληξή τριγωνικὴ καὶ ἀπὸ ἓναν οἰκίσκο στὸ βάθος, ἐναλλάσσονται μὲ ἐλεύθερους χώρους, πού ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους στὸ βάθος τοῦ ἡμικυκλίου καὶ ἔχουν κοινὴ εἴσοδο μόνον ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ τόξου τῆς κεντρικῆς αὐλῆς. Στὴν κεντρικὴ αὐτὴ αὐλὴ ὁδηγεῖ ἓνα μνημεῖωδες πρόπυλο, πού ἀποτελεῖ καὶ τὴν εἴσοδο τοῦ λοιμοκαθαρηρίου.

Είχ. 1. Τὰ σχέδια τοῦ λοιμοκαθαρηθρίου τῆς Αἴγινας ἀπὸ τὸν L. A. Winstrup.

Ὁ ἀγγλικὸς χάρτης τοῦ 1816 *Town and Ports of Aigina*, τυπωμένος τὸ 1839 ἀπὸ τὸν πλοίαρχο Thomas Graves, ποὺ ἀναδημοσιεύει ὁ Στ. Λυκούδης στὴν *Ἐγκυκλοπαίδεια Δρανδάκη* (λ. Αἴγινα), δείχνει τὴ θέση τοῦ λοιμοκαθαρηθρίου ἀλλὰ καὶ τὸ ἀμφιθεατρικὸ σχῆμα τοῦ κτιρίου ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸν λόφο τῆς Κολώνας. Παρόμοια καὶ ὁ χάρτης ποὺ δημοσιεύει ὁ Ph. Negris (*Vestiges antiques submergés*, AM 29, 1904, 348, εἰχ. 3) καὶ ἀναδημοσιεύει ὁ P. Knoblauch (*Die Hafenanlagen der Stadt Aigina*, AΔ 27, 1972, A, 62, εἰχ. 7).

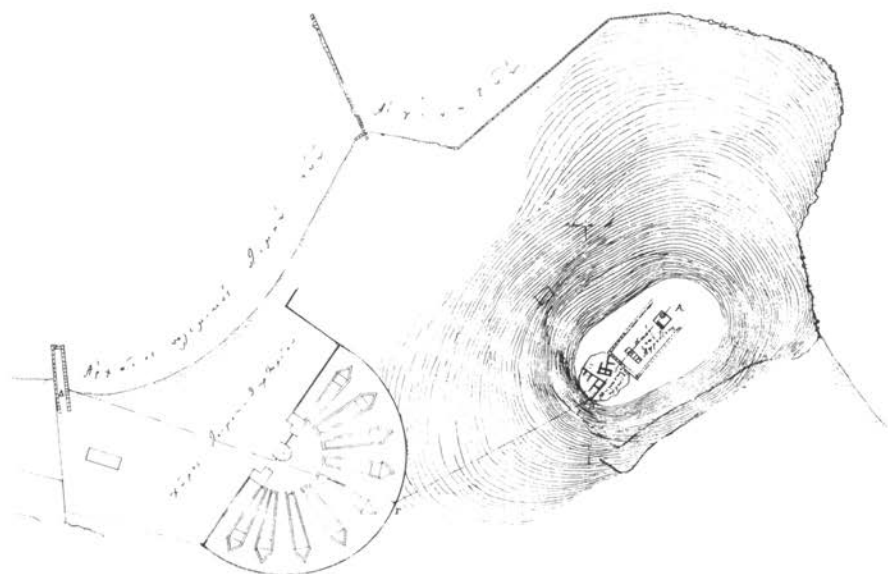
Ἄλλος τοπογραφικὸς χάρτης τῆς Αἴγινας σὲ κλίμακα 1: 24500 ποὺ ἐκδίδει ὁ Ἑμμ. Λαμπαδάριος στὰ 1904, σημειώνει στὴν ἴδια θέση «Ἐρείπια λοιμοκαθαρτηρίου, Ἀρχαῖον Θέατρον».

Τὸ ἔγγραφο τοῦ Σκιᾶ μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν ὕπαρξη διαγράμματος τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου τοῦ γεωμέτρη Μεναιῖδη (εἰκ. 2), τὸ ὁποῖο βρέθηκε χάρη στὴ βοήθεια τοῦ ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Β. Πετράκου καὶ στὸ ὁποῖο σημειώνεται ὅτι ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς στήλης τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης μέχρι τοῦ κέντρου τοῦ ἡμικυκλικοῦ χώρου τοῦ κατεδαφισθέντος λοιμοκαθαρτηρίου εἶναι 186 μ. Τὴν ἀπόσταση τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου ἀπὸ τὸν ναὸ μᾶς δίνει καὶ ὁ v. Scharnhorst, *Notizie topografiche sull'isola d'Egina, Annali dell'Istituto* 1829, 201-203 (σημειωτέον ὅτι τὸ λοιμοκαθαρθήριο χτίζεται στὰ 1828 μὲ ἐντολὴ τοῦ Βιάρρου Καποδίστρια, ὅταν ἡ Αἴγινα βρῖσκεται ὑπὸ ὕγειονομικὸ ἀποκλεισμό).

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν μένει πλέον καμία ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀκριβῆ θέση τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου τῆς Αἴγινας στὰ ΝΑ τοῦ λόφου τῆς Κολώνας, ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου ἔχει χτιστεῖ τὸ νέο μουσεῖο τῆς Αἴγινας. Συγκεκριμένα, τὸ κτίριο τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου ἐκτεινόταν στὸν χῶρο ποὺ καταλαμβάνουν σήμερα τμῆμα τῆς νοτιοανατολικῆς πτέρυγας τοῦ νέου μουσεῖου τῆς Αἴγινας, οἱ ἀποθήκες τῆς ἀνασκαφῆς, τὸ μωσαϊκὸ δάπεδο, ὁ ἀσφαλτοστρωμένος δρόμος ποὺ περνᾷ δίπλα ἀπὸ τὸ νέο μουσεῖο καὶ τὸ δημοτικὸ πάρκο στὰ ἀνατολικά τοῦ δρόμου. Ὅπως ἄλλωστε σαφῶς διακρίνεται στὰ σχέδια τοῦ Winstrup, ὄψη, τομὴ καὶ προοπτικὸ σκίτσο τοῦ οἰκοδομήματος, τὸ λοιμοκαθαρθήριο ἀκολουθεῖ ἐν μέρει τὴ φυσικὴ διαμόρφωση τοῦ βράχου, καθὼς καὶ τὴν κλίση τοῦ ἐδάφους στὴ θέση αὐτή. Πολὺ παράδοξη ἐξάλλου εἶναι καὶ ἡ κάτοψη τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, ὅπως σωστὰ παρατήρησε καὶ ὁ Σκιᾶς. Τὰ λοιμοκαθαρθήρια, ἀπ' ὅσο γνωρίζουμε, ἔχουν σὲ κάτοψη σχῆμα ὀρθογώνιο μὲ κεντρικὴ αὐλὴ καὶ τοὺς οἰκίσκους ἀπομόνωσης γύρω ἀπὸ αὐτή.

Τὸ διάγραμμα τοῦ Μεναιῖδη καὶ ἡ κάτοψη τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου ἀπὸ τὸν Winstrup μᾶς δίνουν τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡμικυκλίου, ποὺ εἶναι περίπου 55 μ. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Πausanias στὰ *Κορινθιακά* II, 29, 11, ἀναφέρει: «Τοῦ λιμένος δὲ οὐ πόρρω τοῦ Κρυπτοῦ θεάτρον ἐστὶ θεᾶς ἄξιον, κατὰ τὸ Ἐπιδαυρίων μάλιστα μέγεθος καὶ ἐργασίαν τὴν λοιπὴν. Τούτου δὲ ὀπισθεν ἠκοδόμηται σταδίου πλευρὰ μία ἀνέχουσα τε αὐτὴ τὸ θέατρον καὶ ἀντὶ ἐρείσματος ἀνάλογον ἐκείνῳ χρωμένῃ».

Συγκρίνοντας τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου τῆς Αἴγινας μὲ τὴν ἀκτίνα τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδάουρου, ποὺ εἶναι 59 μ., διαπιστώνουμε ὅτι τὸ θέατρο τῆς Ἐπιδάουρου εἶναι μόνο κατὰ 4 μ. μεγαλύτερο. Τὸ ἀνάλημμα τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου, ποὺ στηρίζεται

Είκ. 2. Τὸ διάγραμμα τοῦ γεωμέτρη Μεναιδῆ.

στή μία πλευρὰ τοῦ σταδίου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πausανίας, βρίσκεται στή θέση τοῦ σημερινοῦ χωματόδρομου πού περιβάλλει τοξωτὰ τὸ δημοτικό πάρκο, προχωρεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἄσφαλτο μὲ κατεύθυνση πρὸς τὰ δυτικά καὶ περᾶ κάτω ἀπὸ τὸ νέο μουσεῖο. Ὅπως σοφὰ παρατηρεῖ ὁ Σκιᾶς «ἀρμόζει δὲ κάλλιστα εἰς στάδιον ἢ μικρὰ μεταξὺ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῆς ἐπαύλεως τοῦ Braun χαράδρα», ὅπου, σύμφωνα μὲ πληροφορίες τῶν κατοίκων, κατὰ τὴν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν ἀναφαίνονταν ὀγκώδεις λιθόπλινθοι.

Τὸ ἀρχαῖο θέατρο καταστράφηκε τὸν 3ο αἰ. μ.Χ., ὅταν οἱ λίθοι τοῦ χρησιμοποιήθηκαν ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ νέου τείχους τῆς πόλης. Στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια χτίζεται πλέον ἐπάνω στὰ θεμέλια τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τὸ λοιμοκαθατήριο.

Ιφ.Δ.-Σ. Α.Π.-Κ.

Ἄνωφελὴ ἀναδρομὴ

Ὅταν τὸ 1977 προσπαθοῦσα, ὡς ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς, νὰ ματαιώσω τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ νέου μουσείου στὴν Αἴγινα, τὸ ἔκαμα γιὰ οὐσιαστικούς καὶ δεοντολογικούς λόγους: Κρίναμε, οἱ συνεργάτες μου καὶ ἐγώ, ὅτι ὁ χῶρος τῆς Κολώνας στὴν Αἴγινα δὲν ἔπρεπε νὰ θιγεῖ ἀπὸ νέα κτίσματα —ἐπιδίωξή μας ἄλλωστε μόνιμη γιὰ ὅλους τοὺς ἀρχαιολογικούς χώρους τῆς Ἀττικῆς— καὶ ὅτι ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ χῶροι στὴν Αἴγινα γιὰ νὰ στεγάσουν τὰ ἀρχαῖα της. Οἱ ἐσφαλμένες ἐκτιμήσεις ὑπερίσχυσαν ὁμως καί, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν μὲ τὸ παραπάνω σημειώμά τους ἡ Ἰφιγένεια Δεκουλάκου Σίδερη καὶ ἡ Ἀριστέα Παπανικολάου Κρίστενσεν, τὸ νέο μουσεῖο τῆς Αἴγινας χτίστηκε στὴ θέση τοῦ λοιμοκαθαρηθρίου τῆς πόλης ποὺ διαδέχτηκε τὸ ἀρχαῖο θέατρο στὴν ἴδια θέση σχεδὸν καὶ μὲ τὸ ἴδιο σχῆμα.

Δὲν χαίρω γιὰ τὴ σημαντικὴ ἀνακάλυψιν. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἀρχαιολογικούς χώρους, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρχίσει νὰ δείχνηται πρῶτα-πρῶτα πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν τῆς Ἀθήνας, μὲ τὸ γκρέμισμα τοῦ ἐκεῖ μουσείου, εἶναι μία μορφή τῆς ἀρχαιολογικῆς δεοντολογίας ποὺ δὲν λαμβάνεται σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ τοὺς ἀρχιτέκτονες, παλαιούς καὶ νέους, ὅταν πρόκειται γιὰ μουσειακὰ κτίσματα. Ἀκόμη καὶ σήμερον χτίζονται νέα μουσεῖα καὶ ἐπεκτείνονται παλαιὰ σὲ τόπους ποὺ πρέπει νὰ φυλάγονται τόσο προσεκτικὰ ὅσο καὶ τὰ μνημεῖα τὰ ἴδια. Τὸ πάθημα τῆς Αἴγινας πρέπει νὰ διδάξει, ἔστω καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅτι μερικοὶ κανόνες σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἀρχαίους τόπους πρέπει νὰ τηροῦνται, ἀκόμη κι ἂν φαίνονται παράλογοι.

B.X.Π.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Τὸ πλούσιο ἀρχαιολογικὸ ὕλικὸ τοῦ 19ου αἰώνα, ποῦ διαθέτει τὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσουμε μία ὅσο γίνεται πληρέστερη εἰκόνα τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς δημιουργικῆς του πορείας.

Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προκύπτει ὅτι οἱ δεσμοὶ ποῦ ἐνώνουν τὸ Μουσεῖο μὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία εἶναι πολὺ παλαιοί. Πρὶν ἀπὸ ἓναν αἰώνα καὶ συγκεκριμένα στὶς 11 Σεπτεμβρίου τοῦ 1887 «ἐπὶ Γραμματείας Στεφάνου Κουμανούδη», τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐταιρείας ἀποφάσισε τὴν παράδοση τῆς ἀξιολογῆς νομισματικῆς τῆς συλλογῆς στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο (βλ. Β.Χ. Πετράκου, *Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Ἡ Ἱστορία τῶν 150 χρόνων τῆς, 1837-1987*, 81). Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἓνα πολὺ σημαντικὸ βῆμα γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ Μουσείου καὶ ταυτόχρονα ὡς ἐνίσχυση τῆς ἀποψῆς, ὅτι πρέπει ὅλες οἱ ἐπὶ μέρους δημόσιες νομισματικὲς συλλογὲς νὰ συγκεντρώνονται στὸ Μουσεῖο, γιὰ νὰ ἀποκτήσει αὐτὸ παγκόσμια ἀκτινοβολία.

Τὴν ἐπομένῃ τῆς ἀξιέπαινης αὐτῆς ἀπόφασης, δηλαδὴ στὶς 12 Σεπτεμβρίου 1887, ἄρχισαν νὰ συντάσσονται τὰ σχετικὰ πρωτόκολλα παράδοσης καὶ παραλαβῆς τῶν νομισμάτων στὸν χῶρο τοῦ Μουσείου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀνάμεσα στὸν Ἀθανάσιο Σ. Κουμανούδη, ἐπιμελητὴ τοῦ Μουσείου τῆς Ἐταιρείας, καὶ τὸν Ἀχιλλέα Ποστολάκα, διευθυντὴ τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου. Στὴ διαδικασία αὐτὴ παρὼν ἦταν καὶ ὁ Ἰωάννης Σβορώνος, βοηθὸς τότε νομισματογνώμονος.

Κατὰ τὴν πρώτη συνάντηση τῆς 12ης Σεπτεμβρίου παραδόθηκε ὁ περίλαμπρος χρυσὸς βυζαντινὸς «θησαυρός», ποῦ βρέθηκε τὸ 1876 στὶς ἀνασκαφὲς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας στὸ «ἐν ἄστει» Ἀσκληπιεῖον τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Στέφανο Κουμανούδη (εἰκ. 1).

Τὸ συγκλονιστικὸ αὐτὸ γιὰ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο «εὐρημα», ποῦ κοσμεῖ τὴν ἐκθεση τοῦ Μουσείου, ἀποτελεῖται ἀπὸ 234 σολίδους τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ ἐγγονοῦ καὶ διαδόχου του Κώνσταντος Β' (641-668 μ.Χ.). Ἡ ἀνεύρεσή του ἐπιβεβαιώνει μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο τὴν παραμονὴ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Κώνσταντος Β' στὴν Ἀθήνα, τὸ 662.

Μετὰ τὴν πρώτη παραλαβὴ ἀκολούθησαν καὶ ἄλλες ὀκτὼ συναντήσεις ἀπὸ 14 ἕως καὶ 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1887 καὶ συντάχθηκαν ἐννέα συνολικὰ πρωτόκολλα. Μὲ τὸ Η' πρωτόκολλο τῆς 23ης Σεπτεμβρίου 1887 παραδόθηκε καὶ ἓνας ἑλληνιστικὸς «θησαυρός», ποῦ εἶχε βρεθεῖ ταυτόχρονα μὲ τὸν βυζαντινὸ στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Ἀσκληπιείου τὸ

Είχ. 1. 'Ο βυζαντινός «θησαυρός» από τὸ 'Ασκληπιεῖο.

1876. Πρόκειται γιὰ 1880 χάλκινα νομίσματα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀθηναϊκὰ τοῦ 2ου καὶ 1ου αἰ. π.Χ., τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον σύνολο, πού ἡ ἀπόκρυψή του πιθανότατα συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἐποχὴ τῆς κατάληψης τῆς 'Αθήνας ἀπὸ τὸν Σύλλα (87/86 π.Χ.).

'Η τελικὴ ὁμως παράδοση καὶ ἐνταξὴ τῶν νομισμάτων τῆς συλλογῆς τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο ὁλοκληρώθηκε μερικὰ χρόνια ἀργότερα στὶς 13 Μαρτίου 1895, ὅταν τὴ γραμματεία τῆς 'Εταιρείας εἶχε ἀναλάβει ὁ Παναγιώτης Καββαδίας. Τὸ σχετικὸ πρωτόκολλο ὑπογράφουν ἀπὸ μέρους τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου ὁ 'Ιωάννης Σβορώνος, ὡς διευθυντῆς τώρα, καὶ ἀπὸ τὴν 'Αρχαιολογικὴ 'Εταιρεία οἱ 'Αλέξανδρος Λαμπρόπουλος, βοηθὸς τοῦ Γραμματέως, καὶ 'Ανδρέας Σκιαῶς, ἔφορος ἀνασκαφῶν τῆς 'Εταιρείας (εἰχ. 2).

'Η καθυστέρηση αὐτὴ ὀφείλεται στὰ δραματικὰ γεγονότα τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ τέλους τοῦ 1887, πού συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν κλοπὴ πού ἔγινε στὸ Μουσεῖο καὶ τὴν ἄδικη καὶ ἀπάνθρωπη ἐπίθεση ὀρισμένων κύκλων ἐνάντια στὸν σεβάσμιο καὶ ἄξιο διευθυντὴ του 'Αχιλλέα Ποστολάκα, πού ἀργότερα ὁ Γεώργιος Οἰκονόμος ὀνόμασε «ἥρωα κτίστη» (βλ. 'Α. Κόκκου, *'Η μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιοτῆτες στὴν 'Ελλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα*, 'Αθήνα 1977, 262, σημ. 2, 5 καὶ 6. Μ. Οἰκονομίδου, *Τὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο 1829-1979*, ΑΕ 1979, Χρονικά, 2-3. Γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τοῦ Μουσείου γενικότερα βλ. τὴν

15/2/95
 6.42
 114
 Πρωτόκολλο
 114
 Εν Αθήναις σύμφωνον ἐν δευτέρῃ ἐπίθῃ (13)
 Μαρτίου 1895 καὶ ἐν τῇ ἐδί τῷ ὄνομα Ἑταιρείου
 καταστατικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐνηθόστας
 αἰ' ἀποφανόμενοι ἵνα ἀφ' ἐνός μὲν ὁ J. Λεβαδίτης,
 Δευτεροβύλιος τοῦ ἑθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου,
 κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ ὑπουργίου τοῦ ἑπισημοκρατικοῦ καὶ τοῦ
 ἑθνικοῦ βίβλιοθηκοῦ, διὰ τοῦ ἐπ' ἀριθ. 11587 (τ. 1895)
 ἐγγράφου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Αἰμ. Λαμπροπούλου,
 Πρωτεύων τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑται-
 ρείας καὶ Αἰμ. Σουκας, ἑσπέρης ἀποσκευῶν τοῦ αἰ-
 κῆς Ἑταιρείας, ἐπισημοκρατικοῦ τοῦ ἑπισημοκρατικοῦ
 τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἢ τοῦ ἑπισημοκρατικοῦ
 24 Φεβρουαρίου 1895, ὅσοι ὁ μὲν ὁπότε ἀποφανόμενοι
 αἰ' δι' αὐτῶν ἵνα ἀποφανόμενοι αὐτῶν ἑσπέρης τοῦ αἰ-
 κῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐγγράφου καὶ ἑπισημοκρατικοῦ,

ἔξιπλοῦν ἡ ἐπισημοκρατικοῦ καὶ ἐπισημοκρατικοῦ.
 Ὁ ἀποφανόμενος
 Αἰμ. Σουκας
 Ὁ ἀποφανόμενος
 Αἰμ. Σουκας

Εἰκ. 2. Τὸ πρωτόκολλο παράδοσης τῶν νομισμάτων τῆς συλλογῆς τῆς Ἑταιρείας
 στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο.

πρόσφατη ἔκδοση, Ὁ Πρῶτος αἰώνας τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου 1829-1922, Ἀθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, 1988).

Στὰ ἀρχεῖα τοῦ Μουσείου, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα καὶ πρωτόκολλα, ὑπάρχουν καὶ δύο μεγάλα εὐρετήρια, ὅπου εἶναι λεπτομερῶς καταγραμμένα ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Σβορώνο ὅλα τὰ νομίσματα, τὰ μολυβδόβουλλα καὶ τὰ μολύβδινα σύμβολα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴ νομισματικὴ συλλογὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἐξάλλου μικρές, στρογγυλές, χάρτινες ἐνδείξεις μὲ τὰ γράμματα «ΑΕ», τοποθετημένες ἀπὸ τὸν Σβορώνο κάτω ἀπὸ τὰ νομίσματα, μᾶς πληροφοροῦν ὅτι αὐτὰ κάποτε ἀνήκαν στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

Ἡ δωρεὰ αὐτὴ συγκαταλέγεται ἀνάμεσα στὶς πιὸ ἀξιόλογες, μαζὶ μὲ ἐκεῖνες τῶν ἀδελφῶν Ζωσιμᾶ, τοῦ Ἰωάννου Δημητρίου, τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, τοῦ Κωνσταντίνου Καραπάνου, τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν ἀδελφῶν Ζαρίφη, τῆς οἰκογένειας Ἐρρίκου Σλήμαν καί, στὰ νεότερα χρόνια, μὲ τοῦ Γρηγορίου Ἐμπεδοκλῆ καὶ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωάννη Κινδύνη.

Δύο μεγάλα πνευματικὰ ἰδρύματα μὲ μακραίωνη παράδοση, συνεχίζουν καὶ στὶς ἡμέρες μας τὴ δημιουργικὴ, ἀνοδική τους πορεία.

Μ.Οι.

Ἡ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΑΘΥΣΤΕΡΟΥΝΤΕΣ

Κύρια μέριμνα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας ἦταν πάντοτε ἡ ἐξεύρεση χρημάτων, γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ἔργου ποὺ εἶχε ἀναλάβει. Οἱ πρῶτες δεκαετίες τοῦ βίου τοῦ ἰδρύματος ἦταν τόσο δυσχερεῖς, ὥστε ἡ δραστηριότητά του νὰ ἀναστέλλεται συχνά. Ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, ὁ πρῶτος Γραμματεὺς, προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ βρεῖ πόρους καὶ ὁ κύριος τρόπος ἦταν ἡ εἴσπραξη τῆς δεκαπεντάδραχμης συνδρομῆς ποὺ ὀφείλαν νὰ πληρώνουν οἱ ἑταῖροι κάθε χρόνο.

Τὸ 1847, δέκα ἀκριβῶς χρόνια μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἐταιρείας, ἡ ἀδιαφορία τῶν ἑταίρων στὴν ἐκπλήρωση τῆς πρώτης τους ὑποχρέωσης ἔχει φθάσει στὸ ἀπροχώρητο. Ἡ Ἐφορεία ἀσχολεῖται μὲ τὸ πρόβλημα καὶ στὴ συνεδρίασή της τῆς 3 Ἰουνίου 1847 ἀποφασίζεται νὰ σταλεῖ στους ἑταίρους ἐγκύκλιος ἐπιστολή, ἡ ὁποία, ἐντυπη μὲ ἡμερομηνία 4 Ἰουνίου, ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Ἀντιπρόεδρο Γεώργιο Κοζάκη Τυπάλδο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο Ρ. Ραγκαβῆ, καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς:

«*Ἡ Ἐφορεία τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας, δις ἤδη εἰδοποίησε τὰ τῆς Ἐταιρίας μέλη, ὅτι αἱ μηνιαῖαι συνεδριάσεις τῆς συγκροτοῦνται εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ χρόνον, καὶ ὅτι ἡ εἰς αὐτάς εἴσοδος εἶναι ἐλευθέρα εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐταιρίας. Ὑπενθυμίζουσα τοῦτο καὶ αὖθις, προσθέτει ὅτι αἱ μηνιαῖαι αὐταὶ συνεδριάσεις θέλουσι γίνεσθαι τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Πανεπιστημίου τὴν γ' ἐκάστου μηνός, τὸ μὲν θέρος (ἀπὸ 1 Ἀπριλίου ἕως 1 Ὀκτωβρίου) κατὰ τὴν 8 ὥραν π.μ., τὸν δὲ χειμῶνα κατὰ τὴν 9.*

Ἐχουσα δὲ ἤδη ἀνάγκην ἄφευκτον ἡ Ἐφορεία νὰ τακτοποιήσῃ τὴν χρηματικὴν τῆς Ἐταιρίας διαχείρησιν καὶ νὰ γνωρίζῃ ἀκριβῶς τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα, ἐφ' ὧν δύναται νὰ στηρίξῃ τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς, σὰς παρακαλεῖ, ἂν ἐπιθυμῆτε νὰ διαμένητε μέλος αὐτῆς, νὰ εὐαρεστηθῆτε νὰ πληρώσητε τῆς συνδρομῆς σας τὰ καθυστερήματα, εἴτε ὅλα, εἴτε ἐν μέρος, κανονίζων ὀριστικῶς καὶ περὶ τῆς τακτικῆς ἀποτίσεως τῶν λοιπῶν. Συμποσοῦνται δὲ ταῦτα ἀπὸ ..... εἰς δρ. .... Ἄν ὅμως δὲν θέλητε πλέον ν' ἀποτελῆτε μέρος τῆς Ἐταιρίας, παρακαλεῖσθε νὰ εἰδοποιήσητε περὶ τούτου τὴν Ἐφορείαν, καὶ πρὸς ὁδηγίαν αὐτῆς νὰ ὑπογράψῃτε μίαν, ὁποῖαν εὐαρεστεῖσθε τῶν δύο κάτωθι σημειουμένων δηλώσεων· ἡ δ' Ἐταιρία εἰς ἑκατέραν περιστασιν θέλει πάντοτε μένει εὐγνώμων δι' ὅσα μέχρι τοῦδε ὑπὲρ αὐτῆς συνετελέσατε.

Τὰ πρακτικὰ τῶν τελευταίων τῆς Ἐταιρίας συνεδριάσεων θέλουσι σὰς διευθυνθῆ ἅμα ἐξέλλωσι τῶν πιεστηρίων».

Κάτω ἀπὸ τὶς ὑπογραφὰς ὑπάρχουν ἑτοιμὲς δύο δηλώσεις, μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ ὑπογράψῃ ὁ ἑταῖρος. Ἀριστερά: Ἐξακολουθῶ καὶ τοῦ λοιποῦ διατελῶν μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας. Δεξιά: Τοῦ λοιποῦ παύω διατελῶν μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας.

Οἱ 107 ἐγκύκλιον πού σώζονται μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἀποδεκτῶν τους χωρίστηκαν ἀπὸ τὸν Ραγκαβῆ σὲ τέσσερις ομάδες. 1-6: Παύοντες προφορικῶς· 7-17: Μὴ κηρύξαντες ῥητῶς ἂν παύουν· 18-28: Ἐπιμένοντες ἐκ τῶν καθυστερούντων· 29-107: Παύόμενοι διὰ τῶν ὑπογραφῶν των. Σὲ πολλὰς ἐγκυκλίους ὑπάρχει ραμμένο μὲ κλωστή σημεῖωμα τοῦ κλητήρα τῆς Ἐταιρείας, σὲ ἄλλες παρατήρησις ἢ ἀπάντησις τοῦ ἐνοχλοῦμένου ἑταίρου.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐγκυκλίου ὑπῆρξε, ὅπως βλέπουμε, πενιχρό, οἱ παρατηρήσεις ὅμως τοῦ κλητήρα καὶ τῶν ἑταίρων εἶναι ἐνδιαφέρουσες. Γιὰ τοῦτο παρέχω σύντομη ἀνθολόγησίν τους δίνοντας συγχρόνως, σὲ παρένθεσις, τὸ ποσὸν τῆς ὀφειλῆς. Σημαντικὸ εἶναι ὅτι ὀρισμένοι

παυόμενοι υπῆρξαν ιδρυτικά μέλη τῆς 'Εταιρείας, ἀκόμη καὶ τῆς 'Εφορείας.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος (125 δρ.) μῆτε ἀπὸ τὸ ἐν μέρος μῆτε ἀπὸ τὸ ἄλλο ὑπογράφει πρὸς τούτοις θυμωθεὶς εἶπεν ὅτι μῆτε δίπλωμα ἔλαβεν. Ὁ Φ. Μαῦρος (85) ἦταν ἐξ ἴσου σαφής: μῆτε/οὔτε· δὲν τὴν ἐδέχθη καὶ ἡ γυνὴ του μὲ ἐδιώξεν. Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς (65) ποὺ διετέλεσε ὑπουργὸς καὶ πρωθυπουργός, ἀναθέτει στὸν ὑπηρετὴ του νὰ ἀπαντήσῃ: μῆτε/οὔτε· ὁ δοῦλος του μὲ εἶπεν ὅτι δὲν εἶνε καιρὸς τώρα. Ὁ Ι.Γ. Λάτρης (105) ὑποδεικνύει τρόπο εἰσπραξῆς ἀπὸ τὴν 'Εταιρεία τῶν ὀφειλομένων: Ἀλλὰ τὰ καθυστερούμενα πληρωτὰ ἐκ τῶν ὀφειλομένων μοι ὑπὸ τοῦ δημοσίου χρημάτων.

Ὁ Νικόλαος Δραγούμης (20), ὁ γραμματεὺς τοῦ Καποδίστρια καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τὸ 1862, ιδρυτῆς τῆς «Πανδώρας», ἐκθέτει ἀναλυτικὰ τοὺς λόγους ἄρνησης πληρωμῆς τῶν ὀφειλομένων: Ἡθελα εὐχαρίστως ἐξακολουθήσει νὰ πληρώνω τακτικῶς τὴν συνδρομὴν μου, ἐὰν ἡ Ἐφορεία ἐτήρει τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας. Αἱ ἐκλογαὶ ὅμως ἐγένοντο παρὰ τὰ ἀποφασισθέντα καὶ ἐκ δὲ τούτου ἐνῶ παρευρέθη τὴν ὀρισμένην ἡμέραν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, αἱ ἐκλογαὶ ἀνεβλήθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς ἄλλην ἡμέραν, ὅτε μέγας ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς ἐταιρείας <δὲν παρέστη> ἐξ αἰτίας τῆς μὴ κοινοποιηθείσης εἰς ἡμᾶς ἀναβολῆς. Ἐὰν ἡ Ἐφορεία πιστεύῃ ὅτι πρέπει νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας, θέλω προθύμως πληρώσει τὰ καθυστεροῦντα καὶ δὲν θέλω παύσει τοῦ νὰ εἶμαι μέλος μιᾶς ἐταιρείας τῆς ὁποίας ἀναγνωρίζω τὴν ὠφέλειαν. Εἶμαι μέλος καὶ ἄλλων ἐταιριῶν καὶ τακτικώτατος μάλιστα πληρωτῆς. Ὁ ὑπὲρ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ζήλος μου δὲν εἶναι κατώτερος.

Ἡ δυσαρέσκεια τοῦ Δραγούμη ὀφείλεται στὸ ὅτι κατὰ τὴ συνέλευση τῆς 16 Μαΐου 1847 στὸν Παρθενῶνα, στὴν ὁποία παρέστη καὶ ὁ Ὅθων, «νυκτὸς ἐπελθούσης» δὲν ἔγιναν ἀρχαιρεσίες. Αὐτὲς πραγματοποιήθηκαν τρεῖς μέρες ἀργότερα, τὴν Κυριακὴν 19 Μαΐου, στὸ Πανεπιστήμιο.

Τὸ ιδρυτικὸ μέλος τῆς Ἐταιρείας Χριστόδουλος Αἰνιᾶν (140) παύει νὰ εἶναι μέλος γράφοντας ὅτι πρὸ πολλοῦ ἔπαυσα νὰ ἀποτελῶ μέλος τῆς Ἐταιρείας ταύτης, ἐνῶ ὁ ἀδελφός του Γεώργιος, ἐπίσης ιδρυτικὸ μέλος, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι. Ὁ Ἀναστάσιος Μαυρομιχάλης (110), γερουσιαστῆς, γιὸς τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, παύει νὰ εἶναι μέλος τῆς Ἐταιρείας· ὁμοίως καὶ ὁ πατὴρ του παύει Π. Μαυρομιχάλης μὲ εἶπεν ὁ Μειζαντὲς· εἶναι περιττὸν νὰ λάβω καὶ τὴν ὑπογραφήν τοῦ πατρός του. Μπεζαντὲς σημαίνει ἡγεμονόπαις, πρίγκηψ. Ὁ κατ' ἐξοχὴν Μπεζαντὲς ἦταν ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, ὁ ὁποῖος σκο-

τώθηκε στα Στύρα τον Ιανουάριο του 1822 κατά την έξοδό του με άλλους τρεις Έλληνες έναντι των δυνάμεων του Όμερ Βέη.

Ο ιστορικός Γ. Φίνλεϋ (40) έγραψε ιδιαίτέρως προς τον Γραμματέα ότι είναι παυμένος κατά σημείωση του Ραγκαβή. Ο Λουκάς Πύρρος (110), αντιπρόσωπος του Κων. Μπέλιου στην Αθήνα, ο άσυνείδητος, ο άργυροκλέπτης, κατά τον ιδρυτή της Έταιρείας, γράφει ότι *έγώ έπαυσα πρό πολλού*. Το ίδιο λέγει, «*έπαυσα πρό πολλού*», και το ιδρυτικό μέλος Θεόκλητος Φαρμακίδης (30). Ο Άνδρέας Κομπατής (35), τραπεζίτης του Μπέλιου, ιδρυτικό μέλος και σύμβουλος (ταμίας, 1837-1839) παύει να είναι μέλος γράφοντας ότι *μέχρις ού ήμην μέλος της εταιρίας έπλήρως τακτικώς την συνδρομήν μου. Άφ' ού δ' έπαυσα είπον του κλητήρος ότι παύω και να είδοποιήση την έφορίαν καθυστερήματα άρα δέν γνωρίζω*.

Ο Π. Σοφιανόπουλος, ίατρος (110), βρίσκει την εύκαιρία να εκφράσει την αντίθεσή του προς την κρατική αυθαιρεσία: *Ούχί! Άς συντρέξωσιν οί κηφήνες! Οί θρεφόμενοι έκ του αίματος και του ιδρώτος μου και των φόρων μου και των προστίμων μου! Οί ώφελούμενοι και έξ αύτων μου των έργων και του επαγγέλματος! Και αύθις ούχί*.

Παύει επίσης να είναι μέλος ο Ξαβέριος Λάνδερερ (50), καθηγητής του Πανεπιστημίου, άργότερα βουλευόμενο μέλος (1849), συνεργάτης της Έφημερίδος Αρχαιολογικής, όπως και ο Κίτσος Τζαβέλας, ύπουργός των Στρατιωτικών και, τέλος, ο Γ. Δουρούτης (150) ο όποιος, κατά τον κλητήρα, *μήτε/ούτε, λέγων ότι αυτός είναι άρχαιολόγος, δέν θέλει να τον κάμετε άρχαιολόγον*.

Η άρνητική στάση των εταίρων θα συνεχιστεί για δεκαετίες και θα χρειαστεί ή έπιμονή αποφασισμένων μελών του Συμβουλίου, όπως του Καστόρχη και του Κουμανούδη, για να μπορεί ή Έταιρεία να συνεχίσει το έργο της. Οί λόγοι του Προέδρου και του Γραμματέως, στις έτήσιες λογοδοσίες, συχνά περιέχουν προτροπές προς τους εταίρους που ξεχνούν να εκπληρώσουν τις ύποχρεώσεις τους και έπαίνους για εκείνους που συμβάλλουν στην οικονομική προκοπή της Έταιρείας.

B.X.Π.

ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ἡ ἀναγνώριση τῶν μεσαιωνικῶν καὶ βυζαντινῶν μνημείων ὡς ἰσότημων μὲ τὰ κλασικὰ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας καὶ τῆς πολιτιστικῆς καὶ πολιτικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὴν κατοικοῦν δὲν ἔγινε αὐτόματα μὲ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ κλασικιστικὸ ἰδεῶδες τοῦ 19ου αἰ. ἤθελε τοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ 1821 νὰ προέρχονται κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ ἀγνοοῦσε, ἠθελημένα ἢ μὴ, ὀλόκληρη τὴν ἱστορικὴ περίοδο ἀπὸ τοῦ 146 π.Χ., οὐσιαστικὰ ὡς τὸν Ρήγα. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Ἰακωβάκη Ρίζο Νερούλο, πολέμιο τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βυζαντίου, τελειώνουμε μὲ τὸν Στέφανο Κουμανοῦδη, ὁ ὁποῖος δὲν δίστασε νὰ γκρεμίσει βυζαντινὰ μνημεῖα, γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὰ κλασικὰ ποὺ κρύβονταν. Ἡ στάση αὐτὴ τοῦ ἄκρατου κλασικισμοῦ ἔβλαψε, ἀλλὰ εἶναι κατανοητὴ. Τὸ Βυζάντιο καὶ ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἀποκτοῦν τὴ θέση τους στὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων, ὄχι χωρὶς ἀγῶνες, μὲ τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, τοῦ ὁποῖου οἱ ἀπόψεις θὰ χρειαστοῦν χρόνια γιὰ νὰ γίνουν δεκτὲς ἀπὸ τοὺς πνευματικὸς ἀνθρώπους τοῦ τόπου. Ἡ ἐθνικὴ καὶ συνακόλουθα ἡ πολιτιστικὴ ἰδεολογία ὀρισμένων ἀνθρώπων καθόρισε καὶ τὴ στάση τους ἀπέναντι στὰ βυζαντινὰ μνημεῖα καὶ συνεπῶς τὴ μοίρα πολλῶν ἀπὸ αὐτά. Ἐπὶ δεκαετίες κατέβαλλε προσπάθειες τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐταιρείας γιὰ τὴν ἀνακάθαρσιν τῆς Ἀκρόπολης, ἡ ὁποία, γεμάτη ἀπὸ βυζαντινὰ, φραγκικὰ καὶ τουρκικὰ κτίσματα, βρῆκε σιγὰ-σιγὰ, μὲ συνεχεῖς καταδαφίσεις, τὴ μορφὴ —σὲ ἐρείπια βέβαια— ποὺ εἶχε περίπου στὰ κλασικὰ χρόνια. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὴν πόλη τῆς Ἀθήνας, μὲ κορυφαῖο παράδειγμα τὴν καταδάφιση τῆς ἐκκλησίας τῆς Μεγάλης Παναγίας, ἡ ὁποία εἶχε ἀφεθεῖ νὰ καταστραφεῖ.

Ἡ πρώτη μέριμνα γιὰ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα προῆλθε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, τὸ ὁποῖο εἶχε καλέσει τὸ 1893 τὸν Ἰταλὸ ψηφοθέτη Νονο στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ἐπισκευάσει τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ τρούλλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δαφνίου. Ὅσα ἔγιναν μέσα σὲ μία περίοδο δὲν ἦταν ἀρκετὰ καὶ ἡ Ἐταιρεία κάνει νέα συμφωνία μὲ τὸν Νονο γιὰ τὴ συνέχιση τῶν ἐργασιῶν (ΠΑΕ 1893, 23), οἱ ὁποῖες σιγὰ-σιγὰ παίρνουν μεγάλη ἔκταση, μὲ τὴν ἀναστήλωση τμημάτων τοῦ ναοῦ, καταδάφιση μεταγενέστερων προσθηκῶν καὶ ἐκτέλεση ὑδραυλικῶν ἐργασιῶν γιὰ τὴν προστασία τῶν θεμελιῶν του. Οἱ στερεώσεις τῶν ψηφιδωτῶν ἀπὸ τὸν Νονο τελείωσαν τὸ 1897, παράλληλα ὅμως γίνονταν στερεωτικὲς καὶ ἀναστηλωτικὲς ἐργασίες σ' ὀλόκληρο τὸ μνημεῖο, οἱ ὁποῖες διήρκεσαν, μὲ διακοπὴ κατὰ τὸ 1902-1906, μέχρι τοῦ 1907 (ΠΑΕ 1895, 16·

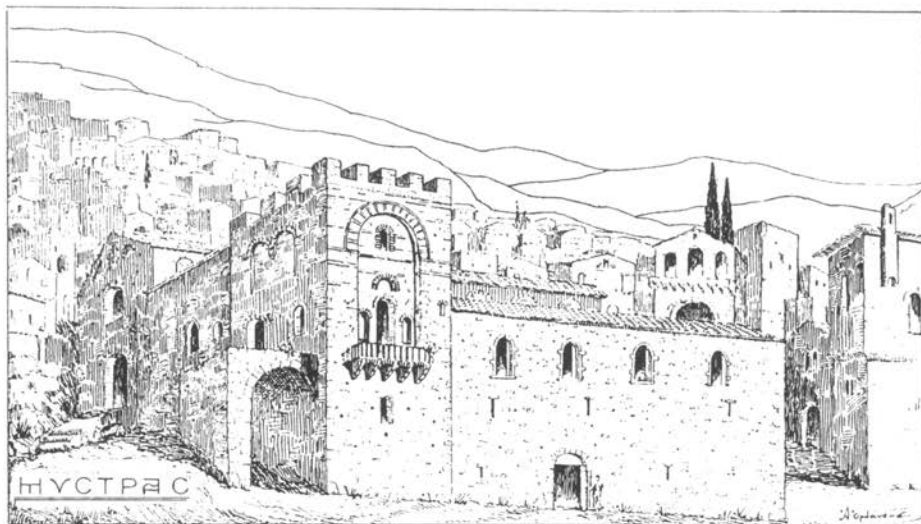
1896, 34· 1897, 29· 1898, 21· 1900, 19· 1901, 15· 1907, 68, 139-145).

Τὰ ἀντίγραφα τῶν ψηφιδωτῶν πού εἶχε κάνει ὁ Νονο — σήμερα στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο — προτάθηκε ἀπὸ τὸν τότε Διάδοχο Κωνσταντῖνο νὰ δημοσιευθοῦν· ἡ πρόταση αὐτὴ ὅμως δὲν πραγματοποιήθηκε.

Ταυτόχρονα πρὸς τὰ ἔργα πού γίνονταν στὸ Δαφνὶ ἀποφασίστηκε, ἔπειτα ἀπὸ πρόταση τοῦ Συμβούλου Γ. Τυπάλδου Κοζάκη (υἱοῦ) νὰ προβεῖ ἡ Ἑταιρεία εἰς ἐκτέλεσιν μικρῶν τινῶν ἔργων ἀναγκαίων πρὸς συντήρησιν τῶν βυζαντιακῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Μιστρά με τὴν ἐπίβλεψη τοῦ νομομηχανικοῦ Σπάρτης καὶ τὶς ὁδηγίες τοῦ Millet. Τὸ θέμα ἀπασχόλησε τὸ Συμβούλιο λίγους μῆνες ἀργότερα, ὅποτε, λόγου γενομένου ὑπὸ τοῦ γραμματέως περὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως ἐν ᾗ διατελοῦσι αἱ βυζαντιναὶ ἀρχαιότητες τοῦ Μιστρά, ἀποφασίστηκε νὰ σταλεῖ ἐκεῖ ὁ Κ. Ζησίου με τὸν τεχνίτη Π. Καλούδη, γιὰ τὴν ἐκτέλεση γενικῶν ἐργασιῶν στερεώσεως τῶν μνημείων. Στὴ λογοδοσία τῆς χρονιᾶς ὁ Καββαδίας παρουσιάζει τὶς νέες ἀπόψεις τοῦ Συμβουλίου γιὰ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος: προορισμὸς τῆς Ἑταιρείας εἶνε ὄχι μόνον περὶ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ χριστιανικῶν μνημείων νὰ φροντίζῃ, διότι καὶ ταῦτα τὰ μνημεῖα ἐκπροσωποῦσι περιόδον τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου οὐχὶ ἄσημον, καὶ ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τῆς τέχνης σπουδαίαν θέσιν κατέχουσιν. Ὑπὸ τοιούτων σκέψεων ἀγόμενον τὸ Συμβούλιον ἐπέξετεινε κατὰ τὸ λήξαν ἔτος τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ εἰς ἄλλα χριστιανικὰ μνημεῖα (ΠΑΕ 1895, 16-17). Ἐπιτροπὴ ἀπὸ μέλη τοῦ Συμβουλίου πῆγε στὸν Μυστρά καὶ με τὸν Millet πού ἐργαζόταν ἐκεῖ, ἀποφάσισε γιὰ τὰ ἔργα πού ἔπρεπε νὰ ἐκτελεστοῦν. Ὁ ἐταῖρος ἀρχιτέκτων Ἰω. Μούσης ἔκανε στερεωτικὰ ἔργα στὴν Περίβλεπτο, τὴν Παντάνασσα, τὴν Ὁδηγήτρια καὶ τοὺς Ἁγ. Θεοδώρους (ἑ.π. 17). Τὸ 1897 καὶ 1899 ἔγιναν ἐπείγουσες ἐργασίες στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγ. Σοφίας με τὴν ἐπίβλεψη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σπάρτης καὶ Μονεμβασίας Θεοκλήτου Μηνοπούλου (ΠΑΕ 1897, 30· 1899, 19· 1906, 173). Ἀπὸ τοῦ 1906 ἐκδηλώνεται συστηματικότερη μέριμνα γιὰ τὸν Μυστρά. Ἀποσπᾶται ἐκεῖ ὁ Ἀδαμάντιος Ἀδαμαντίου, βιβλιοφύλακας τότε τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἐπιφορτισμένος ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας νὰ συντάξῃ ἐκθεση γιὰ τὶς ἐργασίες πού ἔπρεπε νὰ ἐκτελεστοῦν στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα τῆς Πελοποννήσου με τὴ συνεργασία τοῦ G. Millet.

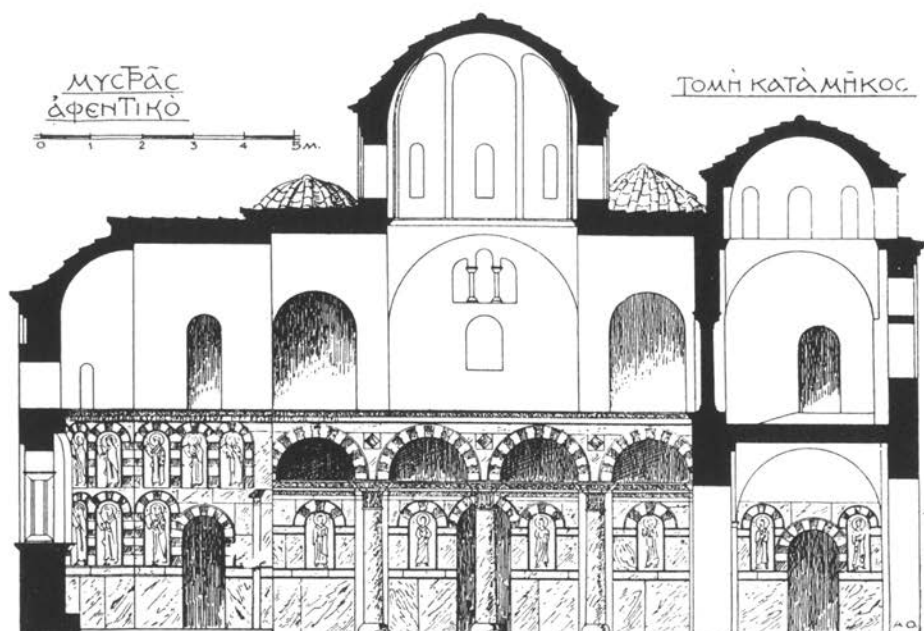
Τὸν βαθμὸ γνώσης τῶν βυζαντινῶν μνημείων καὶ τὶς νέες ἀντιλήψεις γι' αὐτὰ πού ἄρχισαν νὰ διατυπώνονται καθρεφτίζουσιν οἱ λόγοι τοῦ Ἀδαμαντίου στὴν πρώτη του ἐκθεση: *Μεθ' ἡδονῆς εὔρον κατὰ τὴν*

ἐπιστημονικὴν μου ταύτην ἐκδρομὴν, τὴν ὁποίαν ἐπεξέτεινα καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Πελοποννήσου, διασωζούσης ἄξια θεὰς βυζαντινὰ μνημεῖα, — εὖρον λέγω εἰς χρώματα καὶ εἰς τύπους ἀρχιτεκτονικοὺς ἀποτυπωμένον, ἐν εὐρῷ κίνημα τέχνης καὶ ιδέας τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ δύνοντος μεσαιωνικοῦ κόσμου τοῦ Βυζαντίου (ΠΑΕ 1906, 169). Πρώτη ἐργασία τοῦ Ἀδαμαντίου ἦταν ἡ στερέωσις τοῦ Ἀγ. Ἰωάννη (δ.π. 56, 174-177, βλ. καὶ 169-174). Τὸν ἐπόμενον χρόνον στερεώθηκε ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγ. Θεοδώρων, τὸ ἐστιατόριον τῶν μοναχῶν τῆς Περιβλέπτου, πύργος κοντὰ στὸ Ἀφεντικὸ καὶ ἄλλα κτίσματα τῆς μεσαιωνικῆς πόλης (ΠΑΕ 1907, 67, 129-146).

Ἡ πρόοδος τῶν ἐργασιῶν στὸν Μυστρά καὶ κάποια σχόλια δυσμενῆ γιὰ τὴν ἀποκλειστικὴν γιὰ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα μέριμνα τῆς Ἑταιρείας ἀναγκάζουν τὸν Καββαδία νὰ ἀπολογηθεῖ κατὰ κάποιο τρόπο γιὰ τὰ ὅσα δὲν εἶχαν γίνεи ἕως τότε καὶ ἀποδίδει τὴν ἔλλειψιν φροντίδας ἀφ' ἐνὸς στὶς μεγάλες ἀνάγκες τῶν ἀρχαίων μνημείων — αὐτὰ τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως διατελοῦσιν εἰσέτι ἐν ἐρειπιώδει καταστάσει — ἀφ' ἑτέρου στὴν ἔλλειψιν εἰδικῶν παρ' ἡμῖν ἀνδρῶν κεκτημένων καὶ τὰ ἀπαιτούμενα φῶτα καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἐμπειρίαν, ὅπως διεξάγῃσιν ἔργα ὑποστηρίξεως καὶ συντηρήσεως τῶν μνημείων. Ἡ Ἑταιρεία εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ προχωρεῖ πολὺ ἀργὰ καὶ μὲ μεγάλην προσοχὴν, γιὰτὶ ἡ κριτικὴ ποὺ θὰ δεχθεῖ γιὰ τὰ ἔργα τῆς δὲν θὰ εἶναι

ἐπιεικής, ὅπως κατὰ τὸ 1837: Παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν οἱ ἀοίδιμοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐν πάσῃ σπουδῇ καὶ δι' ὧν διέθετον ἀνεπαρκῶν μέσων ἀνήγειρον τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸ Ἐρεχθεῖον, συνάγοντες πανταχόθεν τοὺς ἀρχαίους λίθους καί, ἄνευ ἐπισταμένης μελέτης, τοποθετοῦντες αὐτοὺς εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε, συμπληροῦντες αὐτοὺς δι' ἀσβέστου καὶ διὰ πλίνθων. Τὸ ἔργον ἐκείνων εἶναι ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον, δὲν εἶναι ὅμως τέλειον. Διὰ τοὺς λόγους τούτους οἱ τῆς νῦν Ἑταιρείας δέον μετὰ μεγάλης περισκέψεως νὰ προβαίνωσιν εἰς τὰ ἔργα των (ΠΑΕ 1907, 68-70).

Κατὰ τὴ διαμονή του στὴ Σπάρτη τὸ 1907 ὁ Ἀδαμαντίου προκάλεσε κάποια ἐπεισόδια καὶ ἐναντίον του διατυπώθηκαν κατηγορίες ὡς συκοφαντήσαντος τὴν κοινωνίαν τῆς Σπάρτης ἐπὶ αἰσχροκερδεῖα καὶ ἀφιλοξενία διὰ δημοσιευμάτων ἐν τῷ τύπῳ. Ἐπὶ τοιαύτῃ αἰτίᾳ παρεσκευάζετο διαδήλωσις τῶν ἀποτελούντων τὸν ἐνταῦθα σύνδεσμον τῶν Λακεδαιμονίων σκοποῦσα τὴν ἀνάκλησιν τῆς ἀνατεθείσης ἐν Μυσθρᾷ ἐντολῆς τῷ Α. Ἀδαμαντίῳ καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς μεταβάσεώς του εἰς Σπάρτην. Τὴν ἐπόμενη χρονιά συνεχίστηκε ἡ ἀναστήλωσις τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου καὶ τῶν Ἀγ. Θεοδώρων καὶ ἔγιναν ἐργασίες στὸ Ἀφεντικὸ καὶ στὸ Παλάτι τῶν Δεσποτῶν (ΠΑΕ 1908, 69, 118-144).

Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα βρίσκονται, τὸ 1908, στὴ θέση περίπου τῶν κλασικῶν κατὰ τὸ 1837. Ἐνας βυζαντινολόγος ὑπάρχει, ὁ Ἀδαμαντίου, καὶ τὸ Συμβούλιο βλέπει ὅτι δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τὶς ἀνάγκες συντήρησης καὶ μελέτης τῶν πολυπληθῶν μνημείων τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ἀκόμη ὅμως δὲν ἔχει σχηματιστεῖ σαφῆς εἰκόνα τοῦ νέου χώρου δράσης του. Θεωρεῖ τὰ ἴδια μνημεῖα ἐκκλησιαστικά, χριστιανικά καὶ βυζαντινά. Ἀπευθύνεται λοιπὸν στὶς 16 Ἰουνίου 1908 στὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Θεόκλητο, τονίζει τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ αὐτὸς ἔδειξε ὑπὲρ τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἑταιρείας πρὸς συντήρησιν τῶν μνημείων τῆς Χριστιανικῆς τέχνης, τοῦ ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ Ἑταιρεία ἀνέκαθεν περὶ πολλοῦ ποιουμένη τὴν διάσωσιν καὶ ὑποστήριξιν τῶν βυζαντιακῶν μνημείων καὶ καταλήγει στὸ ὅτι τὸ ἔργο τῆς ἐκάστοτε προσέκοπτε καὶ νῦν ἔτι προσκόπτει εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀνδρῶν κεκτημένων ἀρτίαν παιδευσιν καὶ ἐπαρκῆ πείραν ὅπως ἐργασθῶσιν λυσιτελῶς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Ζητεῖ λοιπὸν τὸ Συμβούλιο ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο νὰ βρεῖ πόρους καὶ τοὺς κατάλληλους ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς στείλει στὴν Εὐρώπη γιὰ νὰ διδαχθῶσι τὴν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν μηχανικὴν.

Τὸ 1909 τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἑταιρείας στράφηκε καὶ πρὸς ἄλλο μεγάλο κέντρο βυζαντινῆς τέχνης, τὰ Μετέωρα. Ὁ Ἀδαμαντίου πάλι, ἔφορος πλέον τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων, ἔκανε στερεωτικὰς ἐργασίας στὰ καθολικὰ τῶν μονῶν Βαρλαάμ, Μεταμορφώσεως, Ἀγ. Στεφάνου καὶ Ρουσάκη (ΠΑΕ 1909, 63, 211-273).

Γιὰ τὴ μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ὑπῆρξε κρατικὴ πρόνοια μὲ τὴ δημιουργία εἰδικοῦ ταμείου (Ν. ΒΩΛΘ' τοῦ 1901 «περὶ συνάψεως δανείου πρὸς ὑποστήρηξιν τῆς κατὰ τὴν Βοιωτίαν μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ καὶ πρὸς κατασκευὴν ἀμαξιτοῦ ἀγούσης εἰς τὴν μονὴν ταύτην», Συλλογὴ, 366-367· ΒΔ τῆς 23 Μαΐου 1901 «περὶ ἐκτελέσεως τοῦ Νόμου ΒΩΛΘ'», Συλλογὴ, 368-370). Ἡ Ἑταιρεία ἔδινε ἓνα μέρος τῆς ἀπαιτούμενης δαπάνης γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἐργασιῶν ποὺ πρόβλεπε ὁ νόμος ΒΩΛΘ' (ΠΑΕ 1901, 15).

B.X.Π.

Τὸ Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.